

A forradalom sodrában

Emlékezés az októberi napokra

Izgalmas napokat éltünk. Már a Petőfi Kör ülései sem mentek eseményszámba; a hetente szétkapkodott *Irodalmi Ujság*, s vele együtt szinte mindenki, aki csak nyomdafestékhez jutott, egyre nyíltabban és merészebben bírálta a sztalinizmust és Rákosi hatalmon maradt híveit. Rákosi a nyár óta már Moszkvában volt pártnyugdíjas, de itt volt még jobbkeze és bűntársa, Gerő. „Tudod ki jön Gerő után?” kérdezte egy jól informált ismerősöm a nyár derekán. „Kádár, de az csak átmenet lesz... utána meg Nagy Imre”. Az Írószövetség szeptemberi közgyűlése (amin, mint az Írószövetség DISZ-szervezetének tagja, részt vehettem) már olyan volt, mint egy népünnepély. A börtönből szabadult írók, Ignotus, Pálóczi-Horváth fergeteges tapsot kaptak, a vezetőségből titkos szavazással kiakólbolították a sztalinistákat és a „mindvégig hű” társutasokat, beválasztották Déryt és Németh Lászlót. Tele voltunk optimizmussal – a reformmozgalomnak, úgy látszott, semmi sem állhatja útját.

Az újságokból is megtudhattam volna, de az egyetemen valaki külön szólt: október hatodikára tűzték ki Rajk László újra-temetésének a napját. Hol volt addig Rajk sírja? Senkise tudta. Benjámin „Hol vagy?” című verse, ami akkoriban jelent meg az *Irodalmi Ujság*-ban, úgy hittük, éppen erről szólt. A jeltelen, eltitkolt sírba temetett halott most dízsírhelyet kapott Budapesten.

A főpróba

Délelőtt tíz és tizenegy óra között érkeztem ki a Kerepesi Temetőhöz. Ekkor már özönlött a tömeg befelé; lassan szemerkélni

kezdezt az őszi eső. A tömegben sokan voltak ismerősök és még többen ismeretlenek, a külföldi sajtó később kétszáz ezer emberről beszélt, de ennyien talán mégsem voltak a temetőben. Négy koporsó várta az elföldelést: Rajk, Pálffy, Szőnyi, Szalai. A koporsók előtt díszőrség állt, távolabb kordont vontak a rendőrök. A szél dühösen csapkodta a zászlókat, amikor az első gyászünnepi szónok az emelvényre lépett. Többen is beszéltek, én később csak Münnichre emlékeztem, meg arra, hogy a beszédek hallgatva arra gondoltam: komolyan gondolják ezek a kommunisták a fogadalmaikat? Mi a biztosítéka annak, hogy nem gyilkolnak újra – nem is az eszme, hanem a hatalmi érdek nevében? A szónoklatok után gyászindulót játszott a zenekar. Úgy emlékszem, nem vártam meg a szertartás végét, hanem többedmagammal (mind bölcsészek) kifelé indultam. Ahogy kiértünk a temetőből, még jobban megeredt az eső, beálltunk hát az OTI árkádjai alá.

Pár perc múlva kis menet kanyarodott ki a temetőből, elején, ha jól emlékszem, nemzetiszínű és vörös zászlóval. Egyetemisták követték a zászlókat, négyes-hatos sorokban, köztük ismerősök. Integettek, álljunk be a menetbe – átszaladtunk az úttesten és beálltunk. Mire a Keleti pályaudvarhoz értünk, már lehattunk vagy háromezáz. A csoport többségét a Képzőművészeti Főiskola, a TTK és a Bölcsészkar hallgatói tették ki; nem is tudom, volt-e köztünk egyetemen kívüli ember. A menet a Thököly útról bekanyarodott a Dózsa György útra (közben már az irányról is tájékoztattak: a Hősök Terére tartottunk, onnan meg a Batthyány mécseshez), s hogy jobb ütemre meneteljünk, elkezdtünk énekelni. Már nem tudom pontosan mit énekeltünk, de alighanem „demokratikus forradalmi” dalokat, olyanokat, mint a „Sej, a mi lobogónkat...”, meg a „Dózsa népe”. Itt a Dózsa György úton kezdett kialakulni a tüntetés hangulata – mert a felvonulás átalakult tüntetéssé, elkezdtünk, minden különösebb biztatás nélkül jelszavakat kiabálni és kifütyültük-megpfujoltuk az 1953-ban emelt roppant Sztalin-szobrot. Simon Gyurka, akit a Széchenyi Könyvtár folyosójáról ismertem, s aki most mellettem ballagott, indítványozta, hogy kiabáljuk egy 45-ös jelszó új változatát: „Nem állunk meg félúton – *sztalinizmus* pusztuljon!” aholis ötletes módon a „reakció” helyére került a „sztalinizmus”. Elkezdtük kiabálni; csakhamar az egész menet átvette.

A Hősök Terén megálltunk az ismeretlen hős, vagy mártír em-

lékművénél, talán elénekeltük a Himnuszt, mindenesetre egy percnyi csönddel adóztunk minden mártír emlékének. Valaki mintha beszélt is volna itt, az egyik bölcsészkar tanársegéd tartott a magyar nemzet hagyományairól rövid, de lendületes beszédet — de lehet, hogy ez a beszéd nem itt hangzott el, hanem később, a Batthyány mécsesnél. Innen a menet mellékutcákon át vonult a Köröndig. A kitérő célja az volt, hogy tüntessünk a jugoszláv követség (vagy konzulátus?) épülete előtt, ami akkor az Andrássy úttal egy párhuzamos mellékutcában volt található: itt viharosan megéljeneztük Titót és a „demokratikus szocialista” Jugoszláviát. Itt hirtelen a nyelvemre szaladt: „Éljenek a lengyelek!” — amire valaki mindjárt megkérdezte: „Miért éppen a lengyelek?”. Saját polonofiliámon kívül (negyedéves lengyel—magyar szakos bölcsész voltam) el tudtam volna még mondani, milyen rokonszenvet kelt bennem a lengyelországi demokratizálódás, de erre itt nem volt idő — inkább hallgattam. (Annál jobb érzés volt aztán huszonharmadikán, amikor az egész utca átvette a fenti jelszót — az én jelszavamat.)

A Köröndön túl két célpontot is találtunk a tüntetésnek. Megálltunk az Andrássy út 60. előtt. Tudtuk ugyan, hogy az ÁVH egy ideje már átköltözött a Jászai Mari térre, a Margit-híd mellé, mégis, régi épületük jelképpé nőtt: régen a nyilas rémuralom, később a kommunista terror jelképévé. Az úttesten álltunk, arccal a „Hatvan” felé fordulva, valahonnan előkerült egy József Attila kötet és egy fiú, akit néhányan a vállukra vettek, harsányan elszavalta a költő „Levegőt!” című versét. „Én nem ilyenek képzeltem a rendet!” kiáltotta szavalónk, egy széles gesztussal a túloldal épületeire mutatva. Mögöttünk kisebb csoportosulás támadt — a járókelők egyrésze elhülve, másrésze mosolyogva figyelte az ifjúság handabandázását. A képzősök főiskolájuk előtt saját sérelmeiket hangoztatták, kifütyülték jó kádernak számító, de rossz tanáraikat, a sztalinisták azonnali lemondását követelték.

Befordultunk a Körútra, a Nyugati felé, és harciasabb jelszavakat kezdtünk kiabálni. Megéljeneztük a reformmozgalom élén haladó magyar írókat, személy szerint Déryt is éltettük. Lehet, hogy Nagy Imrét éltető jelszó is elhangzott, de ebben nem vagyok biztos. Itt vettük észre, hogy követnek: egy rendőrségi motoros jött utánunk, később elénk kanyarodott, segített utat csinálni a körúti forgalomban. Nem értettük a dolgot. Csak jóval később

derült ki, hogy a rendőrök tudtak valamit egy hivatalos DISZ-felvonulásról és azt hitték, mi vagyunk azok. Ami persze logikus is: ki gondolt korábban arra, hogy „magánkezdeményezésből” tüntetést lehetne szervezni Magyarországon?

A hajdani Podmaniczky utcán (ami most a feljelentéseiről közismert Rudas László pártfilozófus nevét viseli) befordulva nemsokára eljutottunk a Batthyány mécseshez. Ekkorra már „sleppje” is volt a tüntetésnek, sokan utánunk jöttek megnézni, mi lesz még ebből. Megkoszorúztuk az első magyar miniszterelnök emlékművét, elénekeltük a Himnuszt, majd a rögtönzött ünnepség után a Szózatot. Valaki rövid beszédet mondott, bölcsész kollégám, Ladányi Mihály pedig felolvasta egy október hatodikára írt versét, amiből már csak arra emlékszem: hívják a gyilkost Haynaunak, vagy Farkas Mihálynak, végül lesújt rá a nép megvetése. S hogy valamivel én is hozzájáruljak az ünnepléshez, a sebtében előkerített József Attila kötetből a mécses alól felolvastam, vagyis inkább elharsogtam a „Hazám” ciklus utolsó szonettjét, kis módosítással: „Hogy mi ne legyünk *idegen* gyarmat...”, mert hát aktuálisnak éreztem éppen ezt a verset.

Ezután lassan szétszéledtünk. A tüntetésben való részvételért tudtommal senkit se vontak felelősségre, sőt, amikor később az AVÓ-tól diszkréten érdeklődtek a bölcsészkaron, mégis ki volt a tüntetés mögött, egy részvevő megírta lapunkba, az „Egyetemi Ifjúság”-ba, hogy a politikai rendőrségnek ehhez semmi köze. Ilyen szemtelenül vakmerőek voltunk már akkoriban.

Az egyetemista tüntetés szervezése

Október 22-én délelőtt ráérősen sétáltam az Egyetemi Könyvtár környékén. Pár lépésnyire a könyvtártól beleütköztem L. András orvostanhallgató barátomba. „Te, keresnek a V.-ék” mondta „Ott állnak a sarkon, a jogi kar előtt és alighanem éppen neked telefonálnak”. Kicsit lehalkította hangját: „Azt mondják, a szovjet csapatok körülvették Varsót”.

A lengyel események híre már az előző napokban szétment a városban. Úgy emlékszem, a „Szabad Nép” első oldalán hozta Gomulka beszédét a varsói plénumon. 20-án, vagy 21-én a Rákóczi út és Körút sarkán, a Nemzeti Színház mellett beleszalad-

tam Pándiba. Pándi tanársegéd volt a bölcsészkaron és „fontolva haladó” kommunista; most éppen a lengyel helyzetről beszélgetett valakivel. Elköszönt az illetőtől, hozzám fordult és megkérdezte, hallottam-e, hogy mi történik Lengyelországban. Igenlő válaszomra tovább kérdezett: nem gondolom-e, hogy itthon is feszült a helyzet? Majd hozzátette, kicsit önmagának: „Csak ne legyen polgárháború.” Értetlenül meredtem rá.

Most, huszonkettedikén délelőtt, siettem, hogy még megtaláljam V.-eket. A Kecskeméti utca sarkán álltak, szemben a jogi kar épületével, és izgatottan tárgyaltak valamiről. Mind a négyen egyetemisták: a sötéthajú, égőszemű V. Tamás, aki ugyan jogot tanult, de az irodalom jobban érdekelte, barátnője (már talán felesége?) V. Vera, festőinas és csellista, L. Gábor, aki állatorvosnak tanult és K. Gábor, akiről már elfelejtettem, hogy melyik szakra járt. „Hallottad már a lengyel híreket?” – Támadtak rám, szinte kórusban. Kiderült, hogy nem az újságokban is olvasható hírekről van szó, hanem arról, amit a BBC és más nyugati rádióadók bementek: hogy Varsót körülvették az orosz tankok. A Szovjetunióknak nem tetszenek a lengyel változások, s most így próbálnak „nyomást gyakorolni” Gomulkáékra. Egyikünk sem tudta pontosan, hogy „Gomulkáék” kit képviselnek, de azt mindnyájan tudtuk, hogy Gomulka a sztalinizmus idején le volt tartóztatva, s hogy valamiképpen ő lett a lengyel reformmozgalom vezére. Tehát az oroszok készek beavatkozni, hogy elfojtsák a lengyel reformot! Tanakodtunk, mit lehetne tenni. Egyszerre csak valamelyikünk felkiáltott: „Szervezzünk tüntetést!”

„Én azt hallottam” hadarta Vera, „hogy az Írószövetség tüntetést szervez holnap délutánra”. Ez számomra valószínűtlennek tűnt, mert tagja voltam az Írószövetség DISZ-szervezetének, s ha szerveztek volna ilyen tüntetést, bennünket biztosan értesítenek róla. „Kitől hallottad?” érdeklődtem. Vera vállat vont: egy festőtől, a főiskolán, az meg egy fiatal írótól, de a nevükre nem emlékszik. Nem baj, akár igaz a hír, akár nem, valamit mégis kell csinálni. S miért ne lehetne igaz? Nekiláttunk a részletek megbeszélésének.

(Amint azt később Szegedi Ernőtől, már Londonban megtudtam, a tüntetés gondolata egy rémhírből született, amit a Képzőművészeti Főiskolán felkaptak és kiszínezték. De tulajdonképpen mindegy, hogy ki dobta be elsőnek az „írószövetségi” tüntetés

rémhíret, a Rajk-temetés óta egy tömegtüntetés lehetősége benne volt a levegőben. Közben Szegeden megalakult a MEFESZ, a független diákszervezet, a műegyetemisták is mozgolódtak és közzétettek egy ultimátumot, amely kilátásba helyezett egy tiltakozó felvonulást, ha követeléseiket nem teljesítik – de úgy emlékszem, határidőnek október 25-ét adták meg.)

A másnapi tüntetés időpontjának, már nem tudom, mi okból, a délután fél hármat választottuk, s hogy az Írószövetség és a lengyelek is benne legyenek, abban maradtunk, hogy legyen a gyülekező a Bajza utca és Gorkij-fasor sarkán, tehát az Írószövetség és a lengyel nagykövetség épülete mellett. V. Tamás vállalta, hogy értesíti a jogászokat, Vera a képzőművészeket, L. Gábor az állatorvosokat, én pedig elvállaltam a bölcsészkart és a közgazdasági egyetemet. A hír terjesztését megkönnyítette az a tény, hogy a Petőfi-kör presztizsének és sikerének visszhangjaként az egyes egyetemi karok sorra megalakították a maguk vitaklubját, „kis Petőfi-körét”, és tudtuk, hogy legalább két karon a vitaklub alakuló ülése éppen 22-én hétfőn délutánra van kitűzve. Ha tehát a bölcsészkar „Március Tizenötödike Körének” első gyűlésén szóhoz jutok, sokakat értesíthetek a tüntetésről. Addig is úgy döntöttünk, „szájtávíron” adjuk tovább a megbeszélteket. S mivel mindenki várt valamire, ez a módszer elég hatékonynak bizonyult. Miután elváltam Tamáséktól, beleütköztem két negyedéves bölcsészismerősömbbe – azok azonnal vállalták, hogy értesítik a diákszallósokat (ők maguk diákszallóban laktak), szólnak a diákszallós műegyetemistáknak is, akiknél ma este lesz egy nagygyűlés.

Siettem vissza a Pesti Barnabás utcába, a bölcsészkarra. Szinte ugráltam a lelkesedéstől – nem utolsósorban, mert a lengyelek melletti tüntetés gondolatát azonnal magaménak éreztem. Negyedéves lengyel–magyar szakos hallgató voltam, egyedül az évfolyamon, jártam már Varsóban, szerettem a lengyeleket, s magával ragadott a gondolat, hogy tehetek valamit értük. (A tüntetéssel járó kockázat eszembe sem jutott.) Ezen túl a reformmozgalomért is lelkesedtem; mint fiatal író, költő, Petőfi-köri tag, kész voltam bármilyen akcióra a sztalinisták, Rákosi és maradék hívei ellen – egy szabadabb Magyarorszáért. Fontos a jelző: „szabadabb”, mert arról, hogy az 1948-ban elvesztett demokratikus szabadságjogok összességét visszaszerezhetjük, álmodni sem

mertem. De az adott rendszer (a „szocializmus”) keretein belül szabadabb, színesebb, emberibb életet akartam, s ez az október 23-ra elképzelt tüntetés is lehetőségnek látszott, hogy ezek mellett az eszmények mellett álljak ki.

Még volt idő ebédig; felszaladtam az „Egyetemi Ifjúság” című lap szerkesztőségébe (ez a bölcsészkar épületében volt, s a lapnak állandó munkatársa voltam, így gyakran megfordultam a szerkesztőségi szobában) és elkezdtem fogalmazni a tervezett tüntetés jelszavait. Az október hatodiki tüntetésnek, úgy éreztem, hibája volt, hogy nem voltak előre megbeszélte jelszavaink. Most sem tudtam túl jó jelszavakat összekalapálni, még talán a legjobb az volt, ami később polgárjogot nyert a felvonulás közben: „Függetlenség, szabadság / lengyel–magyar barátság”. A Nagy Imrét támogató, s a további demokratizálást követelő jelszavakat mások kezdeményezték, illetve dolgozták ki a következő huszonnégy óra folyamán, s én cseppet sem bántam, amikor később a Március Tizenötödike Kör ülésén túl polonocentrikus jelszavaim egyikét-másikat kollégáim elvetették.

A bölcsészkar menza, mint mindig, zsúfolt volt. Minden ismerősnek elmondtam a hírt – senkisémet látszott különösképpen meglepettnék. Persze információim mindig az Írószövetségre való hivatkozással kezdődtek. Miután a menzán az ajtó fölé kiszögeztem egy cédulát a másnapi tüntetésről, és megebédeltem, átmentem a Dimitrov-térre, ahol a „közgázon” éppen aznap alakult a Széchenyi Kör. Az épület előcsarnoka tele volt várakozó és élénken beszélgető, vitatkozó egyetemistákkal. Kettőjűnkkel közöltem „a budapesti egyetemisták határozatát” (így jobban hangzott) a másnapi tüntetést illetően. Vállalták, hogy értesítik róla a kör alakuló ülését.

Délután három körül értem vissza a bölcsészkarra. A vitaklub ülését negyedéves évfolyamgyűlés előzte meg. Röviden elmondtam, hogy másnap diáktüntetésre készülünk a lengyelek mellett, s hogy jó lenne, ha az évfolyam teljes egészében csatlakozna ehhez a megmozduláshoz. Bejelentésemet többen bizalmatlanul fogadták – az évfolyam várakozó álláspontot foglalt el. Valaki azt javasolta, jelentsem be a tüntetést a Március Tizenötödike Kör négykor kezdődő gyűlésén, s majd meglátjuk, a többiek hogyan reagálnak rá. Ebben maradtunk.

A gyűlést az egyetemi színházteremben rendezték, amely csak-

nem teljesen megtelt. A pódiumon helyetfoglaló „ideiglenes” elnökséget tüstént hangzavar fogadta: új elnökséget kellett választani. Szerdahelyi István az ideiglenes elnökség nevében leköszönt és az újonnan megválasztottak – köztük Hermann és Varga János dékánhelyettesek – fölmentek a színpadra. Az első felszólaló Pozsár István volt, a Nyelvtudományi Kar akkori DISZ-titkára. A MEFESZ megalakulásáról beszélt és arról, hogy ezek után mi lesz, mi lehet a kommunista ifjúsági szövetség funkciója, majd váratlan fordulattal rátért a tüntetésre:

– Elvtársak – mondta – olyan hírek terjedtek el, hogy holnap délután szimpátiatüntetés lesz a lengyelek mellett és hogy ezt a Magyar Írók Szövetsége szervezi. Elvtársak, én felhívtam az Írószövetséget és a titkár hivatalosan közölte, hogy ők nem szerveznek semmiféle tüntetést...

Közel a pódiumhoz, az első sorokban ültem. Pozsár szavaira felugrottam és háttal a színpadnak bekiáltottam a terembe:

– Az Írószövetség lehet, hogy nem szervez, de az egyetemisták igenis kimennek holnap az utcára!

Reflexszerű közbekiáltásomat tapsvihar fogadta. A jelenlevők többsége ezzel mintegy megszavazta a tüntetést. Pozsár meglepődött és azonnal taktikát változtatott. „Természetes” mondta „ha a tagság úgy határoz, hogy tüntessünk, akkor tüntetünk”. S akkor a DISZ a tüntetés élére fog állni. Lehetséges, hogy a későbbiekben a gyűlés ennek a kijelentésnek a hatására napolta el a MEFESZ szervezet megalakítását a bölcsészkaron.

Többen hangosan követelték, hogy menjek fel a színpadra és mondjam el részletesen, miről van szó. Felolvastam néhány jelszót, köztük volt egy, amelyik Gomulkát éltette, de mivel a legtöbben azt sem tudták, mi fán terem a Gomulka, ezt elvetették. Utánam Máté Imre, vöröshajú évfolyamtársam következett, s azt javasolta, legyenek „nemzeti” jelszavaink is. Közelebbi meghatározást azonban ezekről nem tudott, vagy nem akart adni, s rövid vita után visszahúzódott. Közben magáról a tüntetés céljairól is vita folyt: legyen csupán szimpátia-tüntetés a lengyelek mellett, vagy szálljon síkra a gyorsabb desztalinizálás, demokratizálás érdekében? A jelenlevő hallgatók többsége még húzódozott attól, hogy aktívan állást foglaljon a magyar politikát érintő kérdésekben; sőt, időközben a tüntetés ellenzéke is felütötte a fejét.

Mi a biztosítéka annak, kérdezték az óvatosak, hogy nem lesz

provokáció? Természetesen a sztalinisták, vagy az ÁVH provokációjára gondoltak, ami ürügyet adhatna a tüntetés rendőri erővel történő szétesztatására. Bár korábban nem dolgoztuk ki a részleteket, erre már volt válaszuk: zárt sorokban fogunk vonulni, rendezőgárda ügyel a rendre, vigyázunk, hogy provokátorok ne keveredjenek sorainkba. Valaki felvetette, hogy értesíteni kellene a tüntetésről a nagyüzemek munkásait, hogy azok is csatlakozzanak felvonulásunkhoz. Ezt – mivel féltünk a provokációtól, s tudtuk, hogy a munkásság mozgósítása felmérhetetlen következményekkel járhat – szótöbbséggel elvetettük.

A vita ezzel még nem ért véget. „Honnan veszed” kérdezte egy évfolyamtársam „hogyminden egyetemi kar résztvesz a tüntetésben? Hátha egyedül csak a bölcsészek vonulnak ki?” A felszólaló az egyik karra hivatkozott, ahol legjobb tudomása szerint még nem hoztak a tüntetést támogató határozatot. „Lehet, hogy ott nem” mondtam „de más karokon már igen.” Ez nem győzte meg az ingadozókat, itt is, ott is morogni kezdtek, hogy hátha kitalált dolog az egész tüntetés. „Nevezd meg, melyik karon szavazták meg a tüntetést?” kiáltotta valaki. Mintegy végszóra, a terem bejáratában megjelent V. Tamás és V. Vera és harsányan válaszoltak: a Képzőművészeti Főiskolán a tüntetésben való részvétel mellett döntöttek. Kitört a taps, az akadékoskodók elhallgattak – a helyzet meg volt mentve.

A Március Tizenötödike Kör első (és alighanem utolsó) gyűlését hét óra előtt pár perccel hagytam el, amikor a vita még javában folyt, jöllehet a tüntetéshez való csatlakozásunk már el lett határozva. A jelenlévők többsége ezt kézfeltartással megszavazta. Később hallottam, hogy távollétemben beválasztottak a kör négytagú vezetőségébe, Márton László, Máté Imre és Szakács Sándor társaságában. Nem tudtam kivárni a gyűlés végét, mert „lapalapítási” megbeszélésre kellett mennem a bölcsészkar világirodalmi tanszékére; egyszerre két csoport készült kulturális–irodalmi lapot kiadni, s Kéry László (aki akkoriban a világirodalmi tanszéken adott elő) megpróbálta terveinket egyeztetni; amint az rövid beszélgetés után kitűnt, minden siker reménye nélkül. Így aztán a bölcsészkar hallgatóinak „Levegőt!” című folyóirata éppoly halvaszületett elképzelés maradt 1956-ban, mint tizenkét évvel később Horgasék „Eszmélet” című folyóirata. (Nincs szerencséje József Attila verscímeinek...)

Korán keltem, s reggeli után megkértem anyámat, csináljon néhány fehér-piros (a lengyel nemzeti színeket képviselő) kokárdát. Tudatosan, vagy nem, de forradalmat játszottam: Petőfiék is kokárdákkal kezdték március 15-öt. A lengyelekkel való szolidaritás teljesen összeillett a saját demokratikus hagyományainkhoz való visszanyúlással-utalással; bár álomban sem gondoltam, hogy estére kitör a forradalom, ösztönösen mégis a Pilvax kávéház ifjait utánoztam. A lengyel kokárdák elkészültek.

Kilenc körül mentem csak be az egyetemre. Itt azzal a hírrel fogadtak, hogy a tüntetés nem fél háromkor indul, hanem háromkor, és nem a Bajza utcából, hanem a Petőfi-szobortól, vagyis a Piarista-ház közvetlen közeléből. Ezt a határozatot előző este hozta a különböző egyetemek hallgatóiból villámgyorsan alakult egyeztető bizottság. Néhány plakát a tüntetésről már ki volt függesztve a bölcsészkar lépcsőházban. A DISZ-bizottságon sokan sűrögtek-forogtak; kiosztottam a kokárdákat. A negyedéves lányok, akik ilyenkor a kari könyvtárban szoktak olvasgatni, be lettek gyűjtve kokárdát készíteni. Közben izgatottságomat viccekkel próbáltam leplezni: „történelmi napokat élünk, fiúk” mondtam Bélának, a szorgalmas és megbízható irodalomtörténésznek, meg Gyuszinak, akiből később filmrendező lett, „a gombostű hegye Nyugat felé mutat, ez jó jel!” – azzal elmentünk zászlókat keresni. A tornateremben volt néhány ott porosodó nemzeti színű zászló, de már lengyel zászlót csak úgy tudtunk keríteni, hogy ügyesen összetűztük a csehszlovák zászlót és kimaradt a kékje. Próbáltunk ugyan zászlót szerezni a szomszédos (akkor még Váci utcai) Lengyel Olvasóteremben, de hiába kocogtunk az üvegajtón, hiába integettem az ismerős személyzetnek – nem nyitották ki, azt hiszem, nagyon meg voltak ijedve.

Tíz óra körül már alig lehetett mozogni a DISZ-bizottságon – ez lett a tüntetés szervezésének főhadiszállása. Megjött a műegyetemisták küldöttsége és ez hosszú vitára adott alkalmat. A késő éjszakába nyúló gyűlésükön a műegyetemisták is megszavazták a tüntetést, de arról merőben más volt az elképzelésük, mint nekünk. Ragaszkodtak ahhoz, hogy „*némán és zárt sorokban*” vonuljanak fel a Duna budai partján a Bem-szoborhoz. Azzal érveltek, a néma felvonulás hatásosabb. Ezt nem tudtuk

elfogadni; ebben a feszült légkörben a néma tüntetés szinte lehetetlen, mondtuk, sokkalta fontosabb, hogy *saját jelszavainkkal* menjünk ki az utcára, hogy pontosan megfogalmazzuk miért tüntetünk, s mit akarunk. Sem hangerővel, sem érvekkel nem sikerült „meggyőznünk” egymást: abban maradtunk, hogy ők három órakor némán indulnak a Szabadság-hídtól a budai oldalra, mi pedig ugyanakkor, jelszavakkal, a Petőfi-szobortól, s hogy a Bem-szobornál találkozunk. Ekkor kezdtem először gondolkodni a tüntetés máris meghökkentő méreteiről: a műegyetemisták tizenötezer embert ígértek! Mekkora lesz ez a felvonulás? Közben fotóriporterek jöttek-mentek, szüntelenül csörgött a telefon, a másik készüléken mi hívtuk a többi egyetemet, hátha még valaki nem tud a tüntetésről. De erre már nem volt szükség – a hír futótűzként bejárta a várost még tegnap este.

Új vendég érkezett, a Petőfi Kör küldöttje. Közölte, hogy a Kör úgy döntött, átveszi a tüntetés szervezését, ne nyugtalanodjunk, hogy nem lesz elég ember, csak bízzuk rájuk az egészet. Bejelentését nagy ovációval fogadtuk, amelybe azért egy-egy gúnyos mosoly is vegyült – bár a Körnek magam is tagja voltam, nyilvánvaló, hogy lemaradtak, s biztosan megrémültek az egyetemi ifjúság „öntevékenységének” ettől a váratlan megnyilvánulásától. Egyszerűen nem teheték meg, hogy ne csatlakozzanak a tüntetéshez, ha meg akarták tartani a fiatal értelmiségre gyakorolt befolyásukat.

P. Bélával átszaladtunk a Múzeum körútra, ahol 11-re, vagy fél 12-re volt kitűzve a TTK vitakörének alakuló gyűlése – meg akartunk győződni róla, tudnak-e a tétékások a tüntetésről. A Múzeum körút ekkorra már tele volt falragaszokkal, sokszorosított plakátokkal, előttük kisebb csoportok álldogáltak, a műegyetemisták később nagy hírnévre szert tett 16 pontját olvasták. Ez meglepett, mert sem a pontokról, sem azok kiragasztgatásáról mindaddig nem hallottam, a műegyetemisták vagy azt hitték, már tudunk róla, vagy más okból ezt nem közölték velünk. Utólag biztosnak látszik, hogy ez a mozzanat (a 16 pont terjesztése) a rádióban közölt rendelkezésekkel együtt fontos szerepet játszott az utca mozgósításában – ez tette az egyetemisták tömegtüntetését a tömegek ügyévé.

A TTK-ról átmentünk a jogi karra, az Egyetem térre. Véletlenül benyitottunk egy szobába, ahol az egyetem pártbizottsága

ülésezett — a szónok éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy a párttagoknak a tüntetés élére kell állniuk. Hangjából aggodalom csengett ki — mi lesz, ha az ifjúság, a tömegek akarata érvényesül? Nem tudom, másutt ez hogyan zajlott, de itt az MDP hivatalos áldását adta a tüntetésre.

Déli tizenkét órára újabb gyűlést hirdettek a bölcsészkaron, az egyetemi pártbizottság határozatának a közlésére. A színházterem már jóval dél előtt zsúfolásig megtelt, sokakon magyar, másokon lengyel kokárda virított. Legelőször Koczás Sándor tanársegéd olvasta fel a pártbizottság határozatát. Ez, főbb pontjaiban, megegyezett a mi programunkkal, azokkal a követelésekkel, amelyeket közben a műegyetemisták mellett a mieink is megfogalmaztak és sokszorosítottak, de néhány problematikus pontot megkerült, illetve élességüket tompította. A további reformokat, egyenjogúságot, szocialista demokráciát követelő pontokat nagy taps, éljenzés fogadta. Kardos Tibor dékán ekkor bejelentette, hogy a tanári kar csatlakozik az ifjúsághoz és részt vesz a délutáni tüntetésben. Alig csitult el a Kardos bejelentését fogadó tetszés zaja, amikor valaki jó hangosan bekiáltotta:

— Menjenek ki az oroszok!

Egy pillanatra dermedt csönd lett. Ez a mondat évek óta forgott a fejünkben, tolult (ha egyedül voltunk, vagy nagyon bizalmas társaságban) a nyelvünkre, úgy éreztük, ezt nyilvános helyen nem lehet kimondani. Most megtörtént. A terem első soraiban néhányan izgatottan, mások harciasan felugráltak: „ki az? mit mondott? mit akar?”. De Kardos ura volt a helyzetnek. Félrehajtott fejjel, megértő mosollyal fuvolázta:

— Az elvtárs nyilván azt akarta mondani, hogy Magyarországon csak a Magyar Néphadsereg egységei állomásoznak.

Kitört a nevetés és a taps, a terem megnyugodott.

Mások is beszéltek, akik közül csak egy katonatisztre emlékszem — valamelyik tiszti iskola, vagy katonai akadémia üdvözetét hozta és szolidaritását fejezte ki követeléseinkkel. Lassan kezdtünk szétszéledni, amikor hirtelen kavarodás támadt, mindenkit visszazavartak a folyosóról a terembe. Varga János, a népszerű, sovány történész tanársegéd ment föl a színpadra és emelt hangon mondta:

— Most érkezett a hír, hogy a belügyminiszter betiltotta a tüntetést. Öt perce mondta be a rádió...

– Azért is ott leszünk! Nem hagyjuk magunkat! – kiabáltak innen is, onnan is. Az események túlhaladtak a belügyminiszteren; ezt a tüntetést már nem lehetett megállítani. Tudta ezt Varga is és megpróbálta túlkiáltani a hangzavart:

– Azt javasolom, menesszünk küldöttséget a pártközpontba és kérjük a tüntetés betiltásának azonnali visszavonását!

A teremben maradtak egyhangúlag megszavazták ezt a célszerű javaslatot. Percek alatt megválasztották azt a 12–15 tagú küldöttséget, amelynek azonnal útnak kellett indulnia – vezetője a dékán lett, benne volt Varga János és Koczás, a diákok közül Márton László (újságírószakos), én és még páran. A dékáni hivatal előtt gyülekeztünk, Világhyt, a rektort várva, ugyanis ő is velünk akart jönni. Közben valaki sietve elmondta, hogy egy küldöttség már járt az Akadémia utcában és hogy Piros, a belügyminiszter, kijelentette – élessel lövet a tüntetőkre. Ettől, ha lehet, még jobban felbőszültünk. Elahtároztuk, hogy a tüntetést nem állítjuk le (erről már szó sem lehetett), háromkor a menet elindul, még akkor is, ha bennünket esetleg benntartanak az Akadémia utcában. Megegyeztünk, hogy akár visszajövünk, akár nem, indulás háromkor.

Jó tizenöt perces ácsorgás után végre megjött a gondterhelt rektor, három–négy taxiba zsúfolódtunk, nem törődve a káromkodó soffőrrel, aki nem akart ötünket elvinni egy kocsiban. „Értse meg, kérem, emberek életéről van szó!” „Bánomisén, ha a rendőr lebüntet!” A végén mégis elvitt.

A pártközpontban tartott a Központi Vezetőség ülése. Az ávós őrség gyanakodva nézte az izgatott fiatalokat, csak a földszinti várószobába engedett be mindnyájunkat, s a küldöttségből mindössze 5–6 ember mehetett föl, hogy beszéljen a KV valamelyik tagjával. Lenn a várószobában még vagy két küldöttség szorongott. A mieink fönt viszonylag hamar végeztek: alighanem a dékán kedvéért kihívták az ülésről Orbánt, az oktatásügyi miniszter helyettesét, aki (mint azt később Márton elmondta és egy londoni újságcikkben meg is írta) kétségbeesetten tördelte a kezét és nem tudta, mitévő legyen. A végén bement újra tárgyalni, majd kijött azzal, hogy a belügyminiszter tilalmát feloldották. A küldöttség egyik ifjabb tagja rohant le a jó hírrel: „Engedélyezték!”. Tódultunk ki az utcára. A ház előtt hirtelen egy taxi fékezett, Kuczka Péter ugrott ki belőle és ragyogó arccal

kiáltotta: „Győztünk!” aztán még hozzátette: „Csak okosan, gyerekek, fegyelmezetten!”. Mi már a sarkon túl jártunk, rohanva, hogy időben visszaérjünk; az Akadémia épülete előtt sikerült elkapnom egy kettes villamost.

Még nem volt fél három, de úgy látszott, az egész város tud már a tüntetésről. Mint később kitűnt, a rádió bementa, hogy visszavonták a „kivonulási tilalmat”, s akik esetleg otthonmaradtak volna, azok is kimentek az utcára nézelődni. A Vigadó tér tele volt emberrel, a Petőfi-szobornál talpalatnyi hely nem volt. A Piarista-ház előtti tér zsúfolva volt egyetemistákkal, mind újabb és újabb csoportok érkeztek, ott volt a Lenin Intézet, aztán megjött a jogi kar, tömött sorokban, énekszóval, az élen a kari DISZ-titkárral és rengeteg piros-fehér-zöld zászlóval. A Petőfi-szobor talapzatáról valaki a „Talpra magyart!” kezdte szavalni. Sinkovits Imre volt, a népszerű fiatal színész – fojtott csöndben hallgattuk, de amikor Sinkovits a refrénhez ért, kitört a fergeteges: „esküszünk / esküszünk, / hogy rabok tovább nem leszünk”. Mindenki vele zúgta, éppúgy, mint száznyolc éve Pesten (ha nem is a Múzeum kertben). Volt ebben a romantikus refrénben valami félelmetes és ugyanakkor felemelő; róla egy másik Petőfi-sor jutott az ember eszébe: „habár fölül a gálya... azért a nép az úr”.

De ellentétben 1848 márciusával, a „paraplés” forradalommal, 1956. október 23-án gyönyörű, derűs, sugaras őszi nap volt. Az ég nyugodt kékjét csak elvéve zavarta meg egy-egy felhő. Olyan meleg volt, hogy ingujjban szaladgáltam és mielőtt a menet megindult volna, levettem és M.-nak odaadtam a nyakkendőmet is. A tömeg ráérősen napozott, várta az indulást; valahol messze valaki trombitán az „Isten, ki Lengyelt...” játszotta. Volt ennek a pillanatnak valami felejthetetlen, átszellemült pátosza.

Három óra: sietve karomra huzigáltam a rendezői karszalagot és visszaszaladtam a Petőfi-szoborhoz, szóltam a jogászoknak, hogy rövidesen indulunk. Az óriáskígyónyi menet éle a Váci utcában állt, a Piarista-ház homlokzata előtt, az első sorokban ott láttam a tanári kar javarészét. Az élre futottam és beálltam pár sorral a tanárok és a zászlót cipelő fiúk és lányok mögé. Elindultunk.

A következő perceket csak versben lehet megírni – életre szóló élménye marad mindenkinek, aki részt vett benne. Az

emberek kihajoltak a környező házak ablakaiból, tapsoltak, nevettek, integettek, zászlókat lengettek. Ahogy menetünk befordult a Kossuth Lajos utcába, kórusban rákezdtünk az első jelszóra: „Függetlenség / szabadság!”, amit egymás után követett a többi: „Lengyelország utat mutat / kövessük a *magyar* utat”, „Új vezetést akarunk / Nagy Imrében bizalmunk” és a már jól bevált „Nem állunk meg félúton / sztalinizmus pusztuljon!”. De voltak „szolidaritásos” jelszavaink is, mint az, hogy „Munkásparaszt gyerekek / együtt megyünk veletek!” és ritmikusan skandálhatóak, mint a „Nyil-vá-nos / Far-kas-pert!” (Farkas Mihályt akkor már letartóztatták a korábbi „törvénytelenésekben” játszott szerepéért.) „Új vezetés, új irány / új vezetőket kíván!” csak úgy harsogott tőlünk az utca. Sorainkban az óvatoskodó, vagy minden pártvonalat kiszolgáló tanárok egyike-másika sápadtan rakta a lábát, de az utca két oldalán élő sorfalat alkotó pesti nép ujjongott, éljenzett; a Ferenciek terének sarkán, a templom előtt egy öreg néni sírva fakadt: „Jaj, fiaim, csak hogy ezt a napot megérhettem...” Szinte mámorosak voltunk a lelkesedéstől; éreztük, most valami rendkívüli történik.

Az Astoriához értünk, a menet éle éppen befordult a Tanácskörútra, amikor egy teherautóra lettem figyelmes, amely éppen itt fékezett le; munkáskülsejű emberek ugráltak le róla. „Honnan jöttök?” kérdezte valaki. „Csepelről” – hangzott a válasz. „Megvárjuk a menet végét és beállunk”. Mások, akik addig a járdától nézték a felvonulást, nem várták meg az elég hosszú menet végét, hanem azonnyomban beálltak; köztük ismerős újságírók. Bajor Nagy Ernőre különösen jól emlékszem, hetedmagával állt be, s mind újabb, ötletes jelszavakat dobott be, olyanokat, mint „Sztálin szobrot el innét, / a kormányba Nagy Imrét!”. Ahogy haladtunk a Bajcsy Zsilinszky út felé, mind több „civil” csatlakozott a menethez. Ezt (eleinte, mi rendezői karszalagosok) nem néztük túl jó szemmel (még a fejünkben járt a tegnapi vita a provokációról), de láttuk, lehetetlen a csatlakozni kívánókat visszatartani. Viccel próbáltam elütni a dolgot: „Csak egyetemisták lehetnek a menetben... de levelező hallgatókat is fölveszünk”. „Levelező hallgatóink” egyre szaporodtak.

A jelszavak ütemes ismétlésén kívül énekeltünk is. Olyan „demokratikus” mozgalmi dalokat, mint a „Sej, a mi lobogónkat...”, a „Marseillest” és a Kossuth-nótát. Nem sokkal a Marx tér előtt

valaki rákezdett a „Nemzeti Dal”-ra – kórusban szavaltuk végig. Addig viszonylag rendezett soraink itt már fellazultak, a tömeg betöltötte az egész úttestet. Közben – hogy-hogy nem – egy motoros rendőr szegődött a menet elé és utat csinált. A Szent István körúton Gábor Miklós és Ruttkay Éva állt be a menetbe. A Margit-hídon a filmhíradó kocsija elénk robogott: már filmezték a tüntetést.

A Bem-szoborhoz vezető utcák már zsúfolásig megteltek, de ahogy a menet éle lekanyarodott a Margit-hídról, az ott bámészkodó emberek szorosán a járdára húzódtak és helyet adtak, legalább az első párszáz, párezer embernek. Magát a szobrot élő embergyűrű vette körül – tízperces küzdelembe került, amíg hallótávolságba verekedtem magam attól a rádióskocsitól, amelynek tetejéről Veres Péter olvasta fel az Írószövetség nyilatkozatát. Elénekeltek a Himnuszt. Ekkorra már egy gombostűt sem lehetett volna leejteni a Bem-téren, a Petőfi-körösök képtelenek voltak koszorúikat lerakni a szobor alá, úgy adogatták fel őket egyenként.

A pokoli hangzavarban az ember saját hangját is alig hallotta; Bessenyei Ferenc elmondta a Nemzeti Dalt, de még az ő bikaerős hangját is alig lehetett 50–100 méternél hátrább hallani. A szobor talpazatán feltűnt Déry jellegzetes, kissé görnyedt alakja, beszélni akart, de ez mikrofon és hangerősítő nélkül reménytelen vállalkozás volt. Egy kis, szemüveges emberkét pillantottam meg mellette; átvillant az agyamon, hogy ez Adam Ważyk, a lengyel költő, akinek „Költemény felnőttek számára” című műve olyan fontos volt a lengyel demokratizálásban; igen, ez biztosan Ważyk, olvastam az újságban, hogy meghívta Pestre az Írószövetség. „Halljuk Ważykot!” ordítottam. Előttem valaki hátrafordult: Erdős László volt, az illegális multú kommunista irodalmár, akit jól ismertem a fiatal írók szervezetéből: „Beszélne, de nem hagyják” mondta a szokásosnál is sűrűbb arcrángással. Mikrofon nélkül hiábavaló volt az egész, fortyogott-zúgott a tömeg, kétséges, hogy szép szavakkal még le lehetett volna-e csendesíteni. Szavak helyett itt a gesztusok beszéltek – valaki hirtelen ötlettel kivágta a Rákosi-féle címert a nemzetiszínű zászlóból és diadalmasan meglengette a lyukas zászlót. A szobor mögötti Bem-laktanyában, ahol az ablakban szorongtak és onnan integettek a katonák, egyikük

követte a példát — amikor megjelent az új zászló a laktanya ablakában, roppant ováció fogadta.

Ekkor vörösre hevült arcú fiatalember küzdötte föl magát Déry mellé, aki egyre próbált valamit mondani a rettenetes zsi-vajban:

— Polgártársak! — kezdte a fiú — Polgártársak! — üvöltötte újra. A zaj kicsit alábbhagyott. — Itt nincs hangszóró! Gyerünk a Parlament elé, ott fog Déry Tibor beszélni hozzátok! (Déry ekkor rendkívül népszerű volt, sokan tudtak az írómozgalomban és a Petőfi-körben játszott szerepéről).

A hír percek alatt szétfutott a téren, s alighanem általános megkönnyebbülést okozott. „A Parlamenthez!” — kiabálták innen is, onnan is és az emberek tolongani kezdtek kifelé, de csak araszolgatva haladhattak. Én felkapaszkodtam a rádióskocsira, amelynek tetejéről egy ismerős fotós fényképezte a tömeget. A kocsni elindult a Lánchíd felé, de egy utcával később megállították és mindenkit leszállítottak róla. Szerencsére gyorsan átláttam a helyzetet és átugrottam egy teherautóra, amelyen híradósok meg egyetemisták kuporogtak, menetközben még felugrált néhány fiatal munkás. A teherautó megugrott — majdnem ráestem Tánzos Gáborra, a Petőfi-kör titkárára. „Szevasz öregem” mondta „hová megyünk, a Parlamenthez?”

Hamarosan kiderült, hogy a Margit-híddal nem érdemes próbálkozni — teljesen ellepte a sokaság. Így a sofőr a biztosabb kerülő utat választotta: végigrobogtunk az Árpád Fejedelem útján, Óbuda felé. Menetközben tovább folyt a jelszavazás: hol a lengyeleket éltettük, hol magasabb életszínvonalat követeltünk. A Sztálin-hídra érve a teherautó utasai ütemesen kezdték kiabálni: „Árpád-híd! Ár-pád-híd!” Az át-, illetve visszakeresztelés problémáját így sikeresen megoldottuk. Tánzos csendesen üldögélt a kocsni sarkában, csak időnként vetett oda egy-egy gondterhelt megjegyzést: „A Nagy Imre-jelszavakat kiabáljátok. Az most a legfontosabb.”

Lekanyarodtunk a Váci útra, ami most tele volt a városba igyekvő teherautókkal. Itt hallottam először, hogy egy munkásgyerek azt kiáltotta: „Minden ország katonája / menjen saját hazájába!” Meghökkenem, mint ahogy az egyetemi gyűlésen is meghűlt bennem pillanatra a vér, amikor ezt a jelszót hallottam. Még túl vakmerőnek hangzott az oroszok kivonulását követelni.

Pár perc múlva aztán én is a többiekkel kiáltottam – mert hisz én is ezt akartam. A Parlament előtt már nem lepett meg, amikor hallottam, hogy ez a rigmusba szedett jámbor kívánság két csattanós szóra redukálódott: „Ruszkik haza!” Hiszen sokszor elgondoltam már magamban, ha a nyugat-németek követelhetik, hogy az amerikaiak menjenek haza, miért ne követelhetnénk mi ugyanazt – az oroszoktól?

Az Alkotmány utcában az emberek laza sorokban hömpölyögtek a Parlament felé. Hurrázással, összegöngyölt és fáklyának használt újságok lengetésével fogadták a teherautón érkezőket – közben ugyanis lassan bealkonyodott. A Parlament előtt legalább százezer ember szorult össze. Mire vártak? talán maguk sem tudták pontosan; talán arra, hogy valaki úgy beszéljen hozzájuk, ahogy ennek a rendkívüli napnak a hangulatához illik. Déry elveszett valahol az úton, vagy lehet, hogy itt volt, de nem beszélt; különben itt sem volt hangszóró. A tömeg csak várt, időnként végighullámszórt rajta egy-egy jelszó: „Most vagy soha!” és „Halljuk Nagy Imrét!” vagy „Mondjon le a kormány!”. Az egy „Ruszkik haza!” kivételével ennek a felvillanyozódott tömegnek a jelszavai még nem voltak forradalmiak. Körbefutott a hír, hogy csak egy óra múlva lesz hangerősítő. Nagy Imre egyelőre nem mutatkozott.

Ekkor már sötét volt, s hirtelen nagyon elfáradtam. Megéreztem az aznapi ebéd hiányát, s azt is, hogy reggel óta talpon vagyok; elhatároztam, hogy hazamegyek. Valaki mellettem azt mondta, hogy egy csoport elment ledönteni a Sztálin-szobrot (a Városligetnél) – erre csak bólintani lehetett, olyan természetesen hangzott. Kikecmeregtem a tömegből, s az embersereg szélén beleütköztem Sz. Györgybe, egy volt osztálytársamba. Tudtam róla, hogy a Rádiónál dolgozik, alkalmi riporterként. „Hazamegyek, pokolian fáradt vagyok” – mondtam. Sz. elhúzta a száját: „Én még elmegyek a Rádióhoz, megnézem mi lesz ebből a... cirkuszból”. „Cinikus alak vagy, öregem” fordítottam neki hátat és nekivágtam gyalog a Deák tér felé vezető utcáknak. Amint hazáérttem, ráestem az ágyra és aludtam, mint akit agyonütöttek.

Nem sokat alhattam; este hét óra után pár perccel már fölébredtem, s első dolgom az volt, hogy fölhívjam Varsót. A lengyel ifjúsági lapnál volt egy jó ismerősöm, Hanka Adamiecka (pár évre rá öngyilkos lett), de ő nem volt benn a *Sztandar Młodych* szer-

kesztőségében, ezért helyette egy Szulczynski, vagy Kulczycki nevű újságírónak leadtam röviden a tüntetés történetét. (Fontosnak tartottam, hogy a lengyelek tudják: mellettük tüntettünk, s hogy békésen zajlott le ez a méreteiben egyedülálló tüntetés.) A lengyel szorgalmasan jegyzett, majd megígérte, hogy később visszahív, kíváncsi még a részletekre.

Közben anyám is megjött, ettünk valamit. Nyolc órakor meghallgattuk a Gerő-beszédet. (Gerő aznap érkezett vissza Jugoszláviából Kádárral, fogalma nem volt a város hangulatáról.) Szinte tomboltam a készülék mellett. Nemcsak korlátoltnak – süketnek, vaknak vagy fanatikusnak kellett lenni ahhoz, hogy valaki az egyetemistákat, de még a hozzájuk csatlakozott pesti népet is „ellenforradalmár rendbontóknak” titulálja. Röviddel a beszéd után pukkanások hallatszottak az utcáról, valahol már lövöldöztek. Csakhamar kiderült, hogy a Rádiónál az ávós őrség könnygázbombákkal próbálja szétszlatni a tömeget. Lőni is lőttek, de egyelőre csak a levegőbe. A könnygázbombák repeszétől, de az is lehet, hogy már egy kézifegyvertől egy, a házukban lakó kislány megsebesült, sírva jött haza lánytestvérével. (A dolog iróniájához hozzátartozik, hogy a kislány apja Péter Gábor belső köréhez tartozott, még Rákosi csukatta le magamentő buzgalmában, és a kislányok azért tüntettek a Rádiónál, hogy – engedjék ki a volt ávós apukát...) Barátom, Ádám, telefonált és lelkesedve mesélte, hogy valahol a városban a nép felfordított egy orosz katonai teherautót. Ekkorra már a tompa pukkanásokba éles géppisztolysorozatok hangja vegyült. Hatodik emeleti lakásunk ablakából lehetett látni, ahogy lenn, a Deák Ferenc tér és a Bajcsy-Zsilinszky út sarkán padokból az emberek rögtönzött barrikádokat állítanak, s előttük hadonászó civilek állítanak le minden autót (mint később kiderült a Rádió őrségének lőszert szállító kocsik után kutattak), majd néhány emberekkel tömött teherautó robogott el harsány „Ruszkik haza!” kiáltozással. Egyre sűrűsödött a fegyverropogás.

Tíz felé, de az is lehet, hogy valamivel később újra beszéltem Varsóval. Felindultan mondtam a lengyel újságírónak: „Rettenetes dolgok történnek... második Poznań. Biztosan hallja a lövéseket – nem tudok mondani semmi biztosat, mi történt”. A lengyel hosszan hallgatott, majd azt mondta: „Kívánom maguknak, hogy rendbe jöjjön minden. Sok szerencsét!” Akkor még azt

hittem, a kommunista vezetők fel fogják ismerni a helyzet súlyosságát és igyekeznek megakadályozni a további vérontást. Ha Nagy Imrét már október 23-án este kinevezik miniszterelnöknek és szabad kezet adnak neki... Nem így történt. A rádió – mintha mi sem történt volna – tánczenét közvetített.

Bizonytalan napok

Másnap, huszonnegyedikén hajnalban tankdübörgésre ébredtem. A zajt füttykoncert, pfujolás, ordítózás kísérte; orosz tankok vonultak az utcákon. Tegnap este valaki azt mesélte, a Rádiónál az odahívott magyar tankok nem lőttek a tüntetőkre, s talán ezért hívták be az oroszokat. Lassan megvirradt, bekapcsoltuk a rádiót. A bemondó több ízben bejelentette, hogy fontos közlemény következik. Az első hír – hogy Nagy Imre lett az új miniszterelnök – fellelkesített; annál nagyobb volt a csalódásom, amikor tovább hallgatva kiderült, hogy Gerő maradt továbbra is a Párt első titkára és hogy az új kormány amnesztiát hirdetett. Amnesztiát? Kinek? Akik még harcolnak, azoknak. Arról, hogy ki hívta be az oroszokat, a rádió mélyen hallgatott. Meg voltam győződve róla, hogy ezt Nagy Imre nem tehetné. A Kossuth rádió bemondója szerint a tegnapi békés tüntetést „egyesekek” provokációra használták föl, raboltak és fosztogattak. Dehát ki provokált kit? Teljesen meg voltam zavarodva. Ha nem hallottam volna Nagy Imre hangját, amint amnesztiát hirdet *ugyanabban a rádióban*, amely provokátorokról és fosztogatókról beszélt, semmi hitelt nem adtam volna a vádaknak. De hátha mégis van bennük valami igazság, hátha voltak olyanok, akik az estére már valóban zavaros helyzetet rablásra használták föl? Tanácstalanul járkáltam fel-alá a szobában.

A legegyszerűbb lett volna bemenni a bölcsészkarra, s megtudni, valójában mi történt. De nevelőapám (Medveczky Jenő festőművész) nem volt Pesten, s anyám könyörgött, ne hagyjam őt egyedül. (Gondolom, engem is féltett.) Hallgattam rá; nekiláttam, hogy rendbe rakjam dolgaimat, rendezzem írásaimat. Ha ma nem, holnap úgyis kimegyek az utcára, s akkor mi lesz? Legalább maradjon rend utánam. – De foglalatosságaimat minduntalan megszakította a kinti tüzelés zaja: az ablakból jól lehetett lát-

ni, hogy a Tanács körúton, nem messze az Ady-mozitól tüzelő-állásokat építenek a felkelők. Valahányszor egy-egy orosz páncélautó közeledett, erős tűz fogadta. Egyszerre csak egy égő szovjet tank tűnt fel, cikk-cakkban rohant felfelé, a Bajcsy-Zsilinszky út irányába – elég félelmetes látvány volt. Valamivel később újabb páncélautók érkeztek északi irányból, de úgy látszik, nem tudtak átjutni az Ady-mozinál, mert rendre visszafordultak; egyikük tehetetlen dühében végiggépfegyverezte a Madách-házakat, ahonnan pedig nem is lőttek rájuk. Bár a mi házuk nem volt közvetlen lőtávolságban, nem volt tanácsos sokat nézelődni az ablakban.

Márta hívott fel Rákospalotáról, lelkesedve mondta, hogy teherautószámra mennek be az emberek a városba, harcolni. „Teljesen megőrültek” gondoltam. Nem tudtam elképzelni, hogyan képzelhetik az emberek, hogy pár puskával, esetleg géppisztollyal meg lehet állítani a tankokat. (A Molotov-koktérról és más ötletes újításokról akkor még nem tudtunk.) Úgy éreztem, én is felelős vagyok azért, ami történik: a tüntetés nélkül nem került volna sor felkelésre. A rádió változatlanul amnesztiát hirdetett. Dehát miért nem hallgatnak a harcolók Nagy Imrére? Nem tudtam rá választ adni. Eldöntöttem, ha török, ha szakad, másnap reggel bemegyek az egyetemre.

Október 25. A harc közvetlen környékünkön abbamaradt, csak messziről hallatszott még egy-egy lövés. Anyám is lejött az utcára, kenyérért, én meg lassan elindultam a bölcsészkar felé. A Szervita tér sarkán megtorpantam – tüntető csoport közeledett a Petőfi Sándor utcából. Lehettek vagy kétszázan, nemzetiszínű zászlókkal, rendezetlen sorokban közeledtek és ezt kiabálták: „Nem vagyunk mi fasiszták! Hazudik a rádió!” aztán meg, ahogy meglátták a járdáról bámészkodókat: „Aki magyar, velünk tart!”. Elvesztettem a hidegvéremet, elkezdtem ordítani: „Hová mentek, ti örültek? Fegyvertelenül, tankok ellen? Legyetek észnél!” A tüntetők rám sem hederítettek, csak egy ismerős fiú, akit az egyetemről ismertem (ahol mindig villamoskalauzi egyenruhában jelent meg) tett kicsit bosszús, leintő mozdulatot. Rohantam a Pesti Barnabás utcába.

A bölcsészkar épületének máskor zajos folyosói most teljesen kihaltan, üresen kongtak, csak az újságíró tanszéken gyülekezett néhány ember. A tanszék szobáiban borostás, kialvatlan arcú fiúk

és kócos lányok vitatkoztak arról, hogy mit kellene, vagy lehetne tenni. Ott volt Mérei professor, Pozsár, Molnár Edit és még páran, akiket csak arcról ismertem. Egyszerre csak betámolygott a szobába Gruber Laci. Siralmas állapotban volt: háromnapos szakállal, bekötött kézzel, lőporfüstös, remegő ujjakkal, olyan volt, mintha csatából menekült volna. Ez nem is állt távol az igazságtól — Laci harcolt a felkelők oldalán. Most halálosan éhes volt, levittem hát a menzára. Mohón szürcsölte az eléje tett teát, nagy harapásokkal falta a zsíroskenyeret. Közben elkezdte mondani, hogy mi történt. Laci (évfolyamtársam) a tüntetés után elment a Rádióhoz és már kapott fegyvert egy (úgy látszik az épületen kívül rekedt) ávóstól, aki nem volt hajlandó lőni a tüntetőkre. A Rádiónál háromszor nyomták be őket egy kapu alá, mindháromszor kisodródott és tegnap egész nap az Ady-mozinál harcolt. Ma hajnalban lopózott ki, egy kapualjban hagyta a fegyvert. „Mellőlem lőtték ki az embereket, nem is tudom, hogyan maradtam életben” mondta fásultan.

Lehet, hogy ez a történet nem rendkívüli, nekem mégis sokat jelentett. Ismerni kellett hozzá Gruber Laci hátterét. Zsidó származású fiú volt, szüleit a nyilasok ölték meg, életét köszönhette az oroszoknak. Nyakában ezüstláncon kis ötágú csillagot hordott, meggyőződéses kommunistának vallotta magát. És most ez a fiú harcolt a behívott tankok ellen! Kezdett bennem kibontakozni valami bizonyosságféle: nemcsak, hogy a rádió hazudik, de ha ilyen fiúk is harcoltak, akkor — úgy látszik — a felkelés: népfelkelés, s ami a Gerő-beszéd óta történt, nem is történhetett másként.

Laci valahogy elverte éhségét, felment az újságíró tanszékre, én meg átmentem a Kígyó utcán a Ferenciek terére. Fegyverszünet volt: az emberek kisebb csoportokban álldogáltak és vitatkoztak. Időnként megjelent egy-egy tank, s az emberek szétrebentek, de azután, amikor látták, hogy a tankok nem lőnek, újra összeálltak. Valaki fennhangon mesélte, hogy a saját szemével látta, hogy az Astoriánál több orosz tankra kitűzték a magyar zászlót, már a ruszkik is barátkoznak, únják a vérengzést. A jó hírekkel visszaindultam a Piarista-házba, s már a Váci utca sarkán lehettem, amikor láttam, hogy újabb tüntető csoport közeledik a Ferenciek tere felől. Ezek szinte mind egyetemisták voltak, köztük barátaim, V. Vera és V. Tamás is; az élen Lutter Éva, nyu-

lánk, magas szőke lány, nemzetiszínű zászlóba burkolózva. Barátaim nevét kiáltottam, de nem hallották; valamilyen önkívületben, felvetett fejjel, a menet élére szegezett tekintettel kiáltották: „Aki magyar, velünk tart!” A Vörösmarty tér felé haladtak. Percnyi tévovázás után felkiabáltam az újságíró tanszékre, amelynek ablakai a Váci utcára nyíltak: „Gyerekek, gyertek le. Ezek a tüntetők egyetemisták, velük kell mennünk!” s magam is utánuk szaladtam, kézenfogva évfolyamtársamat, Jahn Ágit. A menetnek csak a végét láttuk, ahogy a Vörösmarty tér sarkára értünk szemből egy idősebb férfi jött, feldúltan. Megállított bennünket: „Ne menjenek arra, fiatalember. Most jövök a Parlamenttől, lövik a népet. Nézze!” – s azzal rámutatott felöltőjére, amelynek széle csupa vér volt. De amitől egy félórával korábban még féltem, most éppen az ellenkező hatást váltotta ki belőlem, engem is elkapott a „csakazértis” indulata – siettünk a tömeg után.

A Harmincad utcában, az angol követség előtt értük utól őket. Éppen megéljeneztek valakit (az angol követet?) és továbbindultak. A Bazilikánál fordultunk ki a Bajcsy-Zsilinszky útra. Jahn Ági amúgy is sápadt arca most szinte mézsfehér volt, a karomba kapaszkodott: „Mit gondolsz, löni fognak?” Erre csak vállrándítással lehetett válaszolni, de pár perc múlva megkaptuk rá a választ. Tank dörömbölt elő a Nyugati felől, mindenki rohant be a legközelebbi kapualjba. De ez magyar tank volt, nem csak, hogy nem lőtt, még barátságosan integettek is belőle. A menet újra összeállt és egyre dagadt, de hangulatában mennyire különbözött a huszonharmadiktól! Az emberek komorak voltak és elkeseredettek, de volt bennük valami eltökéltség. Meglehet, elővigyázatosságból, mi már nem mentünk a Parlament felé; elkanyarodtunk, északnyugatnak, majd megint délnek, a Jókai utcán. A Nagykörút sarkán orosz tankok álltak, de nem lőttek. Harsogott tőlünk a szűk Jókai utca: „Függetlenség, szabadság, / Nem vagyunk mi fasiszták!” meg a „Vesszen Piros” és a „Vesszen Gerő”. A házak erkélyéről néhol ledobálták a magyar nemzeti zászlókat, a gesztusban az volt, hogy „tüntessetek helyettünk is”. Hirtelen felröppent a hír, a rádió bemondta Gerő lemondását. „Vesszen Gerő!” üvöltötte mellettem a vörösarcú férfi, ahogy csak a torkán kifért. „De hisz már lemondott!” „Akkor is vesszen!” vágott vissza dühösen.

A tüntető menet továbbkanyargott a Majakovszkij utcából egy

mellékutcán át a Damjanich utcába, majd onnan a hajdani (alig két napja ledöntött) Sztálin-szoborhoz. Valaki piros-fehér-zöld zászlót tűzött a ledőlt bálvány csizmái közé. A Hősök terénél, a jugoszláv követség (vagy csak konzulátus?) előtt megálltunk. Barátaimmal együtt rákezdtünk egy eddig még nem hangoztatott jelszóra: „Szabad választásokat!” Egy fiatalember ugrott fel a követség kerítésének mellvédjére és elmondta „követeléseinket”, amelyek lényegében megfelelték a műegyetemisták 16 pontjának.

Késő délutánig tartott a tüntetés. Már nem emlékszem pontosan, milyen útvonalon haladtunk, csak a Visegrádi utca villan fel előttem, s arra is emlékszem, hogy egyesek szerint a Szabadság térre kellene mennünk, az amerikai követség elé. Lehet, hogy el is mentünk arrafelé. Ahogy a menet lelassult, hosszan beszélgettem nyelvész barátommal Wlassics Tiborral, egymás mellett poroszkáltunk a belváros felé. „Le a kalappal a ‚csőcselék’ előtt, öregem” mondta Tibor és vékony, szemüveges arca idegesen rángott, „Te nem voltál utcán huszonharmadikán este, de én láttam őket”. Arról vitatkoztunk, volt-e valami igazság a rádió vádjaiban. Az orosz könyvesboltok kirámolásához és a cirillbetűs könyvek elégetéséhez nem kellett fasisztának lenni – elég volt hozzá az egyszerű oroszutálat. A vörös csillagokat a legtöbb helyről leszedték, de tele volt velük a város, s az emberek így fejezték ki, hogy elégük van az önkényes egypártrendszerből. Az állítólagos ‚csőcselék’ *nem fosztogatott*, állította Tibor és a későbbi napok tapasztalatai őt igazolták – az utcasarokra kitett, nyitott ládák, amelyekbe az emberek bankjegyeket dobáltak a forradalom áldozatainak hozzátartozói javára, s amelyeket senki sem őrzött. (A fosztogatás csak november 4-e után kezdődött meg, amikor is abban éppen a szovjet katonák jártak elől jó példával.) Igaz, mondta Tibor, a Szikra nyomdában egy örült össze akarta törni a nyomdagépeket, de a nyomdászok megvédték gépeiket, az örjögöt kizavarták. A Szabad Nép székház roppant tükörablakait ugyan beverte a tömeg, de korábbi forradalmakban ennél rosszabb dolgok is előfordultak. Hiába próbálja a hivatalos propaganda a történeteket a „lumpenelemek lázadásának” a szintjére süllyeszteni, nem lázadás volt ez, hanem népfelkelés; nem zavar-gás, hanem forradalom.

Amikor október 26-án újra bementem a bölcsészkarra, azzal fogadtak, hogy előző este megalakult az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság. Ezt (természetesen) nem választással, hanem határozattal, önhatalmúlag alakították azok, akik benn voltak az épületben. Most kerestek különféle feladatokra embereket, de a diákok többsége még nem tudott, vagy nem akart bejönni. Beállított kicsit színpadiasan, katonaruhában Máté Imre, azzal, hogy orosz fogságból szökött. Lementem az utcára; bár előző nap már létrejött a fegyverszünet a harcoló csoportok egyrésze és a kormány között, a Kálvin tér felől még mindig lövéseket lehetett hallani – egy járókelő szerint a Kilián-laktanya táján még mindig tart a harc. Az utcán tömérdek ember, falragaszok, röpcédulák. Az egyik Kovács Bélát, a volt kisgazdapárti vezetőt követeli a kormányba, a másik „Nagy Imrov” néven támadja Nagy Imrét és őt teszi felelőssé a szovjet beavatkozásért.

A Piarista-házban most azzal fogadtak, hogy a Diákbizottság sajtócsoportot alakított és Vincze József újságírószakost bízta meg a vezetésével. A sajtócsoport feladata a lapkiadás, engem is felkértek, hogy vegyek részt a munkájában. Vincze rajtam kívül (aki régi munkatársa vagyok az „Egyetemi Ifjúság”-nak) még összeszedett két-három embert, lementünk az első emeleti finn-ugor tanszékre, s miután elbarrikádoztuk magunkat egy szobában, elkezdtünk dolgozni. A lap nevét illetően azonnal megállapodtunk, hogy folytonossági alapon „Egyetemi Ifjúság” lesz.

Vincze ahogy jött, úgy el is ment, sok a dolga; lényegében S. Györggyel ketten próbáljuk összerakni az első forradalmi számot. Én rádiót hallgatok és a külföldi rádióadók hírei alapján igyekszem sajtószemlét csinálni a forradalomról, S. pedig rövid, de kemény kis cikket kanyarít az ÁVH huszonharmadika óta játszott eléggé dicstelen szerepéről. Az újságírószakos Cs. Imre, akivel hosszabb ideje nem voltam beszélő viszonyban, most bejön a szobába, megkérdi, dolgozhat-e velünk, majd félrevon és bocsánatot kér: „Belátom, hogy politikailag neked volt igazad” mondja. (1957-ben már a Kádár-féle „Népszabadság” munkatársaként láttam viszont a nevét.) Estére már összejön valami anyag, amit nyomdaképesnek vélünk, viszont sejtelmünk sincs róla, hogy hol fogjuk nyomni a lapot. Valaki a Népszava-nyomdát ajánlja, de

kijárási tilalom van, az oroszok minden teketória nélkül lónek, páncélautónk pedig nincs. (Valaki telefonál – nem emlékszem, Márton, vagy Ormai Tóni – hogy „Igazság” néven egy új forradalmi lapot kezdtek nyomni valamelyik nyomdában.)

Estefelé megjöttek Pozsárék (Pozsár lett az EFD vezetője, de ez nem a „diákság bizalmát” tükrözte, csak a helyzet adottságait) a Pártközpontból, ahol állítólag Nagy Imrével tárgyaltak. Lebeszéltek bennünket arról, hogy gyalog „próbáljunk szerencsét” valamelyik nyomdában; nincs értelme. Tizenegy óra körül az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság kibővített ülést tartott az egyik előadóteremben, ahol először is Pozsár beszámolt a Nagy Imrével folytatott beszélgetésről. Az „Öreg” nyilvánvalóan nem azt csinálja, amit szeretne, nagyon vigyáznak rá az Akadémia utcában, de barátai és hívei sürgetik, menjen ki az utcára, nézze meg, milyen a helyzet. Egyébként másnapra új kormány alakítását ígérik, amelyben Nagy Imrének már számos híve benn lesz, állítólag a népi kollégista múltjáról ismert Kardos László lesz az új közoktatásügyi miniszter. A Diákbizottság mindenesetre pontokba fogja foglalni a diákság követeléseit.

Hét ilyen pontot terjesztettek elő Pozsárék, de mindjárt az első: „a Központi Vezetőség megtisztítása a sztalinistáktól” ellenállásba ütközött. Az elégedetlen morajtól felbátorodva szót kértem. Ez a követelés már kevés, idejét múlta; a Központi Vezetőségnek semmilyen tényleges hatalma nincs. Az első pont legyen a következő: „Teljhatalmat a független, demokratikus *kormány-*
nak!”

Ezt a javaslatot többen támogatták, s a gyűlés meg is szavazta. A többi pont, kisebb helyreigazításokkal, gyorsan keresztülment; utána mindjárt lehúztuk a követeléseket a sokszorosítógépen, s mindenki aludni tért. (Néhányan ott az előadóteremben háltak, szalmazsákon.) Én hazamentem; szerencsére csak öt perc innen a Deák-tér. Messziről lövöldözést, sőt: ágyúzást hallani.

Huszonhetedikén reggel a Kossuth rádió még mindig a régi szövegét mondja, de a külföldi rádióadókból lehet egyről-másról értesülni: például, hogy Pécssett megalakult a helyi forradalmi tanács, s hogy egyáltalán, országszerte forradalmi tanácsok alakulnak. A „stencilesek” gyorsan lehúztak párszáz röplapot, a hírek mellé lesokszorosították Jobbágy Károly „Felkelt a nép...” című forradalmi versét; S. Györggyel felnyaláboltunk egy csomót

belőlük, s elindultunk a Vörös Csillag nyomdába, ahol a honvédség lapjait nyomják. A tegnapi kudarc után most itt akartunk szerencsét próbálni – hátha a nyomdászok hajlandók lesznek ott kinyomni az „Egyetemi Ifjúságot”. Belső zsebünkben a cikkekkel, kabátzsebünkben rengeteg röpcédulával haladtunk a Marx tér felé; az utcákon alig volt ember, viszont a kapualjakban rengetegen ácsorogtak, azok kértek és kaptak röpcéduláinkból.

A Vörös Csillag nyomda kapujában senki sem igazoltatott, felmentünk a második, vagy harmadik emeletre. Itt két katonatiszt fogadott, eléggé bizalmatlanul; igaz, szövegünk eléggé zavarosnak hangzott – mivel Kardos benne lesz az új Nagy Imre-kormányban, amit mi támogatunk, mi, a Forradalmi Diákbizottság küldöttei itt szeretnénk kinyomtatni annak a lapját. A parancsnok nem sokat teketóriázott: ők ebben a kérdésben nem tudnak dönteni, majd ha megalakult az új kormány, jöjjünk vissza, s akkor meglátják. Elkészöntünk, rohantunk le a lépcsőn – számárság volt idejönni előzetes tájékozódás nélkül. Már a kapuban voltunk, amikor egy tiszt utánunk szaladt, hogy menjünk vissza. Ezúttal az ezredesi rangjelzésű parancsnok helyett egy másik tiszt (politikai tiszt, vagy ávós?) vette át a beszélőfél szerepét: „Maguk azok, akik nem igazolták magukat?”. Sértődött tiltakozásunkra, hogy korábban nem is kérték, a fejét rázta, majd hosszan átnézte személyi igazolványunkat és intett: „Majd a Honvédelmiben elmondják, mi járatban voltak itt”. Egy fiatal tisztet bízott meg, hogy kísérjen át bennünket a minisztériumba; az ugyan zavarban volt, de mi méginkább – ebből most mi lesz?

A Honvédelmi Minisztérium előcsarnoka jelenet egy háborús filmből: a padlón egymás hegyén-hátán kimerült, piszkos orosz katonák alszanak. A tiszt elment jelentést tenni, ott hagyott bennünket a kapu közelében. Az épületben szemmel láthatólag nagy a felfordulás: az egyik földszinti ajtó tárva-nyitva, látni, ahogy benn aranyparolis tisztek szaladgálnak fel és alá és kiabálva veszezszenek. Szóba elegyedünk a kapussal, meséli, hogy az éjjel a felkelők egy csoportja ostrom alá vette a HM-et. „Úgy harcoltak, mint az oroszok” rázza a fejét elismerően. Közben lejön a mi hadnagyunk, int, hogy kövessük. Kierünk a Szent István körútra, körülnéz: „Nézzék, nem volt kinek jelentenem. Ezt megúszták; most menjenek, de gyorsan.”

Egy közelben lakó barátoméktől próbálok telefonálni az egyetemre, de nem kapok vonalat. S. visszamegy, én meg haza, s onnan végre kapcsolják a Diákbizottságot. Azt mondják, maradjak otthon, aludjam ki magam. Nem kell kétszer mondani.

Másnap, huszonnyolcadikán reggel az egyetem már tele emberrel. A Forradalmi Diákbizottság leköltözött a dékáni hivatalba; ők az egyetlen működő szerv az egyetemen. Megalakult, vagy éppen alakulóban az új kormány, amely nemzetőrség felállítását határozta el (és az ÁVH felosztatását). Ezért a Diákbizottság katonai részleget létesített, Vinczét is odarendelték. Ezt tőle tudtam meg – félrehív és a bizottság nevében megbíz az „Egyetemi Ifjúság” szerkesztésével.

Az első forradalmi lapszám szerkesztése azonban még nem sürgős; ennél fontosabbnak látszik a diákok mozgósítása a Nemzetőrségbe. Elindulok gyalog ki a Stefánia útra, a Színművészeti Főiskola diákszállójába. Útközben Moldovával találkozom, a szállóban pedig több ismerőssel, köztük Csurkával. A diákszállók közül vagy harmincan nyomban jelentkeznek a Nemzetőrségbe. Viszont hogy hol és mikor alakul meg, azt egyelőre nem tudom megmondani és hiába telefonálgatok ez ügyben az egyetemre. Megállapodunk, hogy mihelyt tudok valami konkrétumot, értesítem őket. Visszafelé fölvesz egy teherautó.

A bölcsészkaron mutatják az új kormány névsorát – korántsem az, amit vártunk, még maradt vagy három sztalinista a kormányban, ezektől is meg kellett volna szabadulni. Viszont mégis fontos nap ez: Nagy Imre nyilatkozatában először beszélt „egy nagy... nemzeti demokratikus mozgalom” kibontakozásáról, vagyis végre a saját szavaival, nemcsak a saját hangján. A dolgok jó irányban haladnak.

Délután a lenti tornateremben összegyűjtik mindazokat, akik jelentkeztek a Nemzetőrségbe. Átvonulunk a Deák Ferenc utcába, ahol a rendőrség épületében állítólag mindenki fegyvert kap. Fegyverszünet van, meg van már az új kormány is, de a fiúk nyugtalanok. A rádió bementa, hogy Nagy Imre rövidesen beszélni fog. (Csak ekkor jelentette be a Nemzetőrség megalakulását). A leendő nemzetőrök kötik az ebet a karóhoz: nem hajlandók addig fegyverhez nyúlni, amíg nem tudják „ki ellen kell majd használni”. Nagy Tamás (akiről csak annyit tudok, hogy párttag és Nagy Imre híve) igyekszik meggyőzni a fiúkat arról, hogy osto-

baság makacskodni, ezzel csak időt veszünk. (Nem sokkal később, a Nagy Imre beszéd elhangzásával ez a probléma megoldódott.)

Amíg a vita tart, visszamegyek az egyetemre, kezdjük csinálni a lapot. Régi cikkeink már nem igen használhatók, de most S. Györgyön kívül jelen van Márton Laci és a Szegeden már végzett Sándor András, költő és filológus. Segítségükkel hamarosan elkészül az „Egyetemi Ifjúság” első, mindössze kétoldalas száma. A lap mottójául egy József Attila sort választottam: „Jöjj el szabadság, te szülj nekem rendet!”. Első számunk vezércikke hangsúlyozta: az egyetemisták támogatják Nagy Imre új kormányát, még hozzá olyan mértékben, amennyire az képes leszámolni a sztalinista reakció népellenes politikájával. Ugyanebben a számban jelent meg a „Mennyiben felelős Nagy Imre?” című írás, amelyben Sándor András azt igyekezett tisztázni, hogy a szovjet csapatok október 24-i bevetéséért nem Nagy Imre, hanem Gerő és miniszterelnöke, Hegedűs András a felelősek. Ezt nagyon fontosnak tartottuk ahhoz, hogy sikerüljön helyreállítani a tömegek Nagy Imrében megingott bizalmát.

Beesteledik és megint előttünk a nyomda-probléma. A Diákbizottságtól megint ígér valaki páncélautót és azt mondják, a „Szabad Nép” nyomdájában is nyomtathatjuk a lapot. (A „Szabad Nép” aznapi száma ugyanis a forradalom mellett foglalt állást.) Felhívjuk a pártlap szerkesztőségét, azzal a kéréssel, hogy a Szikra nyomdában szeretnénk kinyomtatni lapunkat. Szántó Jenő jelentkezik, közli, hogy hozzájárul a lap kinyomtatásához, de előbb szeretné látni a cikkeket, ha nincs ellene kifogásunk.

Páncélautó persze nincs, marad az apostolok lova: fél egy tájban nekivágunk az éjszakának Márton Lacival. Fegyverünk nincs, csak kéziratok a zsebünkben. Az utcákon sehol egy lélek. A Városház utca sarkán a sötétből földerengnek egy tank körvonalai, majd a következő percben elénkugrik egy orosz: „Kudá?” Most az egyszer örülök, hogy még a középiskolában felszedtem némi oroszot; elmondom, hogy diákok vagyunk és megyünk a nyomdába, lapot nyomtatni. „Fegyverük van?” A tagadó válaszra rábólint és int géppisztolyával, hogy mehetünk. Megyünk is, amilyen gyorsan csak tudunk, de némi kerülővel – az Astoria táján még valaki nyugodtan belénk lőhet. Így inkább a Dohány utcán vágunk át, ki a Rákóczi útra. A Rákóczi úton kísérteties

csend, csak a szél zörgeti a letépett villanydrótokat és a kirakatok üvegtörmeléke reccsen meg néha a lábunk alatt. Átbotorkálunk a feltépett kövezeten és megkönnyebbülve pillantjuk meg a Szabad Nép-székház máskor fényben úszó, most meg komor, sötét tömbjét.

Az egész épületben alig maradt pár ember; sötét folyosókon botladozunk, a végén mégis feljutunk Szántóhoz. Gondterhelten nyúl a kéziratokért. Időközben Lacival elhatároztuk, hogy amennyiben politikai kifogásai lennének, engedélye nélkül is megpróbáljuk kinyomtatni a lapot, de erre nincsen szükség: néhány apróbb stilisztikai változtatást javasol, amit el is fogadunk. Lemegyünk a szedőterembe, ahol egyszerre három lapot is nyomnak: Gimes Miklós „Magyar Szabadság” című lapját, amit ismerősömmel, Kende Péterrel csinálnak, a „Valóság” című Pest megyei néplapot, amit egy másik újságíró-ismerősöm, a mankóval bicegő Puruczky Béla szerkeszt, és a sebtében „Magyar Ifjúságra” átkelesztett „Szabad Ifjúságot”. Mi jöttünk legkésőbb, tehát várunk kell, de amikor a szedők elolvassák kéziratainkat, elkapja őket a lelkesedés: „Ezt kinyomjuk, még ha szemhunyaszt sem alszunk ma éjjel”.

A régi „Szabad Ifjúság” emberei közül is ismerek párat (1953-ban néhány hónapot gyakornokoskodtam náluk), valamelyik üdvözl, karonfog és átvisz a szerkesztőségi helyiségbe: „Itt egy ismerősöd”. Egy üres szobában, újságcsomóval a feje alatt alszik Hanka Adamiecka. Felriad, kisimítja a szőke gubancokat arcából, alig lát az álmoságtól; előző nap érkezett az első lengyel újságíró-csoporttal. Megörül nekem, nem, nem akar már aludni, lejön ő is a szedőterembe.

Hajnalodik. Hat óra tájban kész a lap, a forradalmi „Egyetemi Ifjúság” első száma. Hankát egy teherautón elviszik haza – a lengyel követségre, mi pedig büszkén, de fáradtan, az első kész példányokat lobogtatva bemegyünk az egyetemre. Ott már kora reggel nagy a sürgés-forgás. Nemsokára megjelenik Endrődi László, az „Egyetemi Ifjúság” régi szerkesztője, vele egy Káldi Zsuzsa nevű lány; mivel Márton eltűnt, S. Györggyel és Endrődikkel együtt négyesben új szerkesztőbizottságot alakítunk. (Márton később fölhív az „Igazság”-tól; az elkövetkező napokban „pendlizett” a két lap között.) Új szobát kapunk, a Piaristaház félemeletén, nem messze a propagandacsoporttól – ezentúl

ők csinálják röplapjainkat és ők osztják majd szét a lapot is. Megalakult az élelmezési csoport is, amire igencsak szükség volt, hiszen naponta száz-kétszáz ember kosztolt a menzán, s alighanem fogytán voltak már a tartalékok.

Megcsináljuk a második lapszám tervét. Hazaugrom, alszom egy kicsit, aztán visszanyargalok. Rengeteg új arc, úgy látszik tartós a fegyverszünet, mert hirtelen mindenki itt van az évfolyamról. Vidéki küldöttségek is érkeznek, Debrecenből meg máshonnan.

Este újra föl hívom Varsót, az egyetemről. Először nem akarnak vonalat adni, de amikor a Diákbizottságra hivatkozom, megijednek és följebb kapcsolnak. Végül magával a magyar posta főigazgatójával beszélek és az ad vonalat a külföldi vonaltilalom ellenére. A „Sztandar Młodych” egy számomra ismeretlen újságírójával beszélek, de nehezen értjük egymást, annyit mindenestre kihámozok a szavaiból, hogy nagy szimpátiatüntetés volt Varsóban a magyar követség épülete előtt; erről később hírt is adunk az „Egyetemi Ifjúság”-ban.

Ma estére — szinte hihetetlen — szereznek nekünk autót. Sándor Andrissal ketten beülünk, megyünk a nyomdába. A Dohány utcán megyünk, s a Palace mozi tájékán tüzet látni. Ahogy közelebb érünk, látjuk, hogy papírlapok röpködnek ki egy ház ablakán, papírkötegeket égetnek az emberek — alighanem a káderlapjaikat. Másnap hallom, hogy az orosz könyvesboltokat is fölgyújtották, bár tudom, hogy nem a kultúrát égették, csak a birodalmi jelenlét jelképeit, ennek nem tudok különösebben örülni.

Valaki a nyomdában megadja egy kolozsvári újságíró-ismerősöm címét; az illető itt lakik most a szomszédban, az Aggteleki utcában, átmegyünk hozzá és elbeszélgetünk. Mire visszaérek a nyomdába, látom, hogy a lapot rendesen szedik, nyomják, vannak hozzá elegen, én viszont olyan fáradt vagyok, hogy el-elbóbiskolok. A végén megszánnak a többiek és hajnali öt körül hazazavarnak.

Harmincadikán reggel bejön a bölcsészkarra Vázsonyi Vili, akinek — úgymond — teljes életformáját megváltoztatta a forradalom. Korábban déltájban kelt, így aztán az egyetemen is problémái voltak, mert nemigen járt előadásokra. De a forradalom — az más. Vilmost nagy örömmel fogadom, felkérem munkatárs-

nak, s a lap harmadik számába ő írja a magyar külpolitika új távlatairól azt a vezércikket, amit aztán egy sor külföldi lap átvesz. Rengeteg új arc, a dékáni hivatalban, a Diákbizottság főhadiszállásán egymás lábára hágnak az emberek. A Diákbizottság fölvette a kapcsolatot különböző felkelő csoportokkal, most éppen a Széna tériek küldöttsége érkezik, egy B. nevű férfi és „Szabó bácsi”, idősebb, bajszos ember. Nagy respektussal emlegetik Dudást, akinek csoportja megszállta a Szabad Nép székház egy részét (Dudásék lapját, a „Magyar Függetlenséget” az előző nap láttuk, de nem voltunk tőle elragadtatva). Dudás állítólag benn van éppen a Parlamentben, tárgyal Nagy Imrével. B. felajánlja, hogy tőlünk is bevisz egy küldöttséget a Parlamentbe. Vagy heten szorongunk a kocsijában, de csak Mérei professzorra emlékszem és egy vörös hajú vékony fiúra, Monostori Ivánra, akivel aztán később Angliában találkoztam újra.

A Parlament előtt szovjet tankok. Alighogy kikászálódunk a kocsiból, beleütközünk egy íróküldöttségbe. Déry, akit időközben már kétszer föl hívtam, hogy nyilatkozzék lapunknak az eseményekről, most azt mondja, hogy írt már egy cikket és azt odaadta egy fiatalembernek, de az illető nevére nem emlékszik. (Nem nekünk írta.) A többiek, Illyés, Veres Péter nógatják, hogy menjen már. Megyünk mi is utánuk a Parlament Kossuth-hídi bejárata felől – az örök Kossuth-címeres jelvényeket osztogatnak.

Befelé sietünk a hosszú folyosón, amikor feltűnik egy ismerős arc: Vas Zoltán. Mérei nem állhatja meg szó nélkül, hozzá lép: „Vas elvtárs, meg kell Önnek mondanom, meglepett bennünket az Ön viselkedése. Határozottabban kellett volna föllépnie a sztalinisták ellen!” Vas szomorúan bólogat: „I-igen... Tudják, az a legrosszabb, amikor az ember csalódik a barátaiban. Rákosi nekem barátom volt. Nézzék, ezt a töltőtollat is tőle kaptam... aztán mégis félretett, a sógoromat meg lecsukatta... (szentimentálisan) hát kiben bízson az ember?”

A miniszterelnök előszobája tele küldöttséggel. Van köztük, akit ismerek, például itt van Németh Feri, költő és újságíró Szegedről – nem is tudtam, hogy feljött. Mindenki Nagy Imrével szeretne beszélni, mindenki biztosat akar tudni arról, hogy mikor vonják ki végleg a szovjet csapatokat. De Nagy Imre most nagyon elfoglalt – bevezetnek Tildyhez, hogy mégis beszéljünk valakivel. Tildy most államminiszter a Nagy Imre kormányban, nem

hiszem, hogy különösebb befolyása lenne bármire; abból amit mond, nem sok marad meg a fejemben, csak annyi, hogy Tildy-nek nagyon imponálnak a Molotov-koktélos srácok és elmondja, hogyan lehet csúzlival (!) tankot kilőni. Kéthly Anna nevét emlitem, s Tildy mondja, éppen most küldetett Kéthlyért. Pár perc múlva nyílik az ajtó, belép Kéthly és (megtapsoljuk vagy megéljenezzük?) egészen elérékenyül a fogadtatástól. Felhasználom az alkalmat és nyilatkozatot kérek tőle az „Egyetemi Ifjúság”-nak. (Meg is kapom, meg is jelenik a lapban.) Innen átmegyünk újra Nagy Imre előszobájába, ahol vagy 15–20 ember vár. Meglátom Losonczy Gézát, éppen nincs elfoglalva, hát odamegyek hozzá, s előadom a lap papírproblémáit. Az „Egyetemi Ifjúság” eddig hetilap volt, jelenleg napilap, tudna-e adni még papírt? Losonczy azt ajánlja, egyezzünk meg a „Magyar Ifjúság”-gal, foglaljunk le bizonyos mennyiséget az ő készletükből. (Így oldódott meg később a probléma).

Az előszobában várakozók között ismerős fiúba botlok, a fiú (én úgy tudom, görög, de mint később kiderült, svéd) származású, Csongovai Olafnak hívják, mondja, hogy a Kilián-laktanya küldöttségével jött. „Új honvédelmi minisztert akarunk” – mondja. A „Kilián” névről önkéntelen képzettársítással egy másik nemrég hallott név jut az eszembe: „Maléter”. „Ez az, pajtás!” ugrik a nyakamba Olaf „mi is őt akarjuk!” (Persze Maléterről én nem sokat tudok, csak annyit, hogy honvédezredes, aki a Kilián-laktanya védelmét irányította az elmúlt napokban.)

Nagy Imrével végül is nem sikerül beszélünk, csak egy pillanatra látok be a szobájába, éppen egy vidéki küldöttséggel tárgyal. Valaki kijön tőle és bejelenti: „Kivonják az orosz csapatokat Budapestről”. Ahogy megyünk ki a Parlamentből, lassan gördülnek el a tankok. Gyalog megyünk vissza a Piarista-házba, mindenki jókedvű, vidám, bár elég hideg van, s az eső is elered. Kimennek (legalább Budapestről) az oroszok és Nagy Imre legutóbbi beszédében bejelentette a többpártrendszert. Olyan szép, hogy alig lehet igaz. Ahogy visszafelé baktatunk, eretnek gondolatok bántanak: ha valóban győz a forradalom, egyszer mindaz, amiért huszonharmadikán tüntettünk, s később ki fegyverrel, ki szóval harcolt, elkoptatott frázissá lesz; de közben még hányan sütik meg pecsenyéjüket a forradalom tüzén?

Miután megírtam a Kéthlyvel és Tildyvel való találkozást, s

leadtam az anyagot, hazamegyek. Később hallom, hogy aznap este, amikor Endrődi és Csernus Ákos voltak benn csak a nyomdában, Dudásék, akik úgy látszik ádáz munkatárs-hiánnyal küszködtek, fegyverrel kényszerítették Csernust, hogy írjon valamit lapjuk üres oldalaira. Ebben a lapban, a „Magyar Függetlenség”-ben jelent meg különben két denunciáló hangú írás, az egyik Pozsár, a másik Benjámin László ellen; közülük az egyikre választunk is az „Egyetemi Ifjúság” utolsó forradalmi számában. Maguk a „Dudás-fiúk” vegyes benyomást tettek rám: biztosan voltak köztük rendes munkásgyerekek is, de voltak olyanok is, akiknek még a szeme sem állt jól. Ha nincs a zsebemben a Diák-bizottság igazolványa, nem szívesen akadtam volna éjjel az útjukba.

Ikarusszal a határra

Október 31-én reggel kiderül, hogy technikai okokból másnap nem lesz lap. Van hát időm, s így kapóra jön évfolyamtársam, Molnár Jóska expedíciója. Jóskát azzal bízta meg a Diák-bizottság, menjen az osztrák határra egy vöröskeresztes segélyszállítmány átvételére. Már kétszer autózott így végig Budapest és Hegyeshalom közt az elmúlt napokban, s kérdi, nem akarok-e velük menni. A párnapos vidéki út újságírói szempontból is jó ötletnek látszik. Megbeszéljük, hogy délután indulunk: Jóska összetoboroz egy kis csoportot, öten vagy hatan vagyunk benne, köztük Márta, öccse, Attila; évfolyamtársam, P. Béla, és még valaki.

Délelőtt kimegyünk a lapterjesztőkkel Újpestre és Rákospalotára. Visszük az üzemekbe „Nagy Imrében bizalmunk!” fejlécmű röplapjainkat, viszünk „Egyetemi Ifjúságot” is, szórjuk a nyitott teherautóból. Az üzemekben mindenütt sztrájk és gyűlésezés, az emberek valósággal tépik ki a kezünkből az újságot, ki vannak éhezve a hírekre.

Kora délután indulunk egy Ikarusz-busszal, amit nem tudom, a bizottság honnan szerzett. Meg-megállunk kisebb városokban, falvakban, újságot és röplapot osztunk. Az emberek körülveszik a buszt, megható bizalommal mondják: „Maguk diákok, csak magukban bízunk, senki másban, még a kormányban sem. Mondják

meg, mit tegyünk.” Mi Nagy Imre mellett emelünk szót, az őt támogató röplapon kívül még egyet osztogatunk, amely a nyugati hatalmak esetleges beavatkozása, sőt az ENSZ-csapatok ellen is állást foglal – ekkor még nem tudjuk, hogy túl korai az öröm és túlzott az önbizalmunk.

Besötétedik, mire Győrbe érünk, itt éjszakázunk. Látom egy percre Zádor Pistát, ő a Diákbizottság (vagy az Értelmiségi Forradalmi Bizottság?) itteni állandó küldöttje és Szigethy Attilát is, aki itt vezető ember. Valami miatt bemegyünk a győri Nemzeti Tanácshoz, ahol összeveszek egy nővel – élvezettel meséli, hogyan lincseltek meg az ávósokat előző nap délelőtt Pesten, a Köztársaság téren. A részletek hajmeresztőek. Megmondom a nőnek, hogy mindegy, kiről van szó, még a halálos ellenségem meglincselésének sem örülök. (Utána, már a buszban, mondom Mártának, hogy az egészben az a legszomorúbb, hogy akik helyeslik a lincseléseket, vagy maguk is résztvettek benne, a választásokon majd biztosan valamelyik „keresztény” pártra szavaznak.) Tünődöm, ha ott lettem volna a Köztársaság téren, tudtam volna-e tenni valamit a tömeghisztéria ellen. Nem valószínű; egy barátom, aki véletlenül ott volt, mondta, hogy képtelenség volt bármit is tenni, még a Corvin-közösöket is majdnem megverték, amiért pár ávóst kiszedtek a tömeg kezéből.

Még Győrben halljuk, hogy Nagy Imre bejelentette – kilépünk a Varsói Szerződésből, Magyarország semleges! Ugyanakkor viszont azt is halljuk, szovjet csapatok továbbra is jönnek be Záhonyra. Mindez felkavarja a kedélyeket, élénken vitatkozunk. Hegyeshalomnál megállítanak, nincs engedélyünk határátlépésre, meg kell várni, amíg a szállítmány átérkezik a határnak erre az oldalára. A sorompónál várakozunk estig, végül a hegyeshalmi vasutasotthonban alszunk.

Az ország nyugati fele tele van külföldi újságíróval. Már Győrben találkozunk egy amerikaival, akinek akadozó nyelvvel (mert már régen nem beszéltem angolul) információkat adok a forradalmi sajtóról. Hegyeshalomban megismerkedünk két svéd újságíróval, az egyik az „Aftonbladet” munkatársa, a másik egy rádióállomásnak dolgozik. Nagyon barátságosak, együtt vacsorázunk a vasutasotthonban, vacsora után énekelgetünk. Kérdezik, hallottuk-e a legújabb híreket – angol–francia támadás történt Szuezt ellen. Vállat vonunk, mi közünk nekünk Szuezhez? Az

egyik svéd csóválja a fejét: de még mennyire van közünk. Aztán megkérdi: szerintünk menjenek-e Pestre? Igenlő válaszkra megjegyzi, hogy a helyzet egyáltalán nem biztató: „az oroszok ugyan kimentek Pestről, de nemsokára vissza fognak menni”. Borúlátását arra alapozta, hogy egyre újabb szovjet csapatok érkeznek az országba, s a szuezi akció is befolyásolja az oroszok döntéseit. Megkérdi, mi visszamegyünk-e Pestre. Hogyne menénk! Még egyszer mondja, nyomatékkal: „Meglátjátok, az oroszok vissza fognak menni.” Márta sírva fakad, pár percig hallgatunk, töprengünk. Elképzelhetetlennek tűnik, hogy az oroszok ne vonuljanak ki, hogy a forradalom elbukjon.

A svédek másnap velünk jönnek Győrig, ott elbúcsúzunk. Narancssal, csokoládéval, ruhával megrakott buszon megyünk vissza Pestre, visszük a Nyugat ajándékát az egyetemistáknak. Narancsot és kétszersültet ebédelünk, de kicsit nyomott hangulatban érünk vissza estefelé Pestre. A főváros határában látjuk, hogy az oroszok beásták magukat. Igazoltatnak, s mint később kiderül, az utolsók között vagyunk, akiket átengednek. Utánunk bezárul a gyűri Budapest körül.

Az utolsó napok

November harmadika. Időközben két szám megjelent a lapból, igaz, rosszabb szedéssel, érdektelenebb tartalommal. Át kellett ugyanis vinni a nyomást az Alkotmány utcai Honvéd nyomdába, és ez meglátszott a lapon. Most visszamehetünk a Szikrába; a következő, november 4-i számot az eddigi két oldal helyett négy oldalra tervezzük, én folytatásos cikksorozatot tervezek bele, ami beszámol vidéki utunkról. (Csak az első cikk készül el és meg is jelenik, a korábbi gyakorlattól eltérően névvel jegyezve a november negyedik számában. Előzőleg csak egy versem jelent meg névvel a forradalmi „Egyetemi Ifjúság” egyik számában). De most újabb busz indul Győrbe, két újabb emberre van szükség, aki ott a Diákbizottságot képviselné. Vázsonyi Vilit küldöm és P. Bélát, akinek energiáját nem csökkentette az előző kirándulás; alighanem velük megy Márton is, akit aztán november negyedik Győrben ér.

A bölcsészkar gyűlésteremben éppen most kezdődik az ún.

„Diákszemélyiség” első ülése, amin részt vesznek a különböző egyetemek és főiskolák képviselői. Mindaddig két szerv tevékenykedett Budapesten, a mi bizottságunk és a műegyetemi forradalmi diákbizottság, de ezek természetesen nem tudtak bevonni minden aktív egyetemistát a munkájukba. Most a helyzet konszolidálásához minden egyetemista segítségére szükség lesz, mivel a kormánnyal egyetértésben szeretnénk, ha hétfőre az összes budapesti üzemek fölvennék a munkát. Kedvező jelentések futnak be, csak Újpesten vannak még a sztrájk folytatása mellett. Kovács Teri vállalja, hogy kimegy Újpestre és közli velük a Diákszemélyiség határozatát a munka felvételéről. Ha minden jól megy, mondogatjuk, holnaputánra vége a sztrájkoknak!

A gyűlésen én is felszólalok, pár szót szólok a lapról, s kérem a jelenlévőket, hogy támogassák a lapot, a forradalmi diákszemélyiség egyetlen lapját. (Aznapi, igaz, megjelenik egy műegyetemista csoport által kezdeményezett lap első száma, „Magyar Jövő” címmel, de erről akkor még nem tudunk.) Persze egyébként már nagy a konkurrencia: rengeteg lap jelenik meg, szinte mindegyik politikai párt, vagy csoportosulás lapot akar. A pártok elburjánzása is idegesítő; a szerkesztőségi ülésen megegyezünk, hogy Csernus cikket ír a pártalakítás ellen, figyelmeztet arra, hogy a főveszély, a szovjet csapatok beavatkozásra kész jelenléte még nem múlt el, ilyenkor nincs értelme újabb pártokat alakítani. A Diákszemélyiségről átmegyek a második emeletre, ahol valamilyen oknál fogva évfolyamgyűlést tartanak – ez nem éppen felemelő látvány. Főleg olyanok vannak jelen, akiket az első napokban nem lehetett látni – mindenki kitergeti a maga (és a mások) kis szennyesét. Ebben a kölcsönös vádaskodásban és retorikus felelősségre vonásdiban én nem kívánok részt venni.

Beleszaladok Pozsárba, elmondja, hogy egyetemi rádióadó alakult, s hogy segítsék nekik a műsorok előkészítésében. Pozsár, az egyre szivárgó rossz hírek ellenére elég derűlátóan ítéli meg a helyzetet. (Miért zárták körül az oroszok a budaörsi repülőteret? Csak azért, hogy onnan evakuálják a Budapesten rekedt orosz civileket?) Megnézem magamnak a rádiósokat; az Árpád-adót (mert így hívják) Ladányi Miska, az aprótermetű, de lelkes költő csinálja, meglehetősen hévvel. Megmutatja egy újabb versét; arról ír benne, hogyan harcolt kettesben egy lánnyal az oroszok ellen. (Nem biztos, hogy igaz; a lány, az igen, de szerintem mással vol-

tak elfoglalva.) Felbukkan Hárs György, a Kádár-kurzus későbbi csalogánya – csak pár napja érkezett haza, addig Szabó Pistával járták Albániát. Gyorsan ír egy cikket albániai élményeiről az „Egyetemi Ifjúság”-nak.

Este a Szikra-nyomdában, csináljuk a lapot. Tizenegy felé felhívjuk a Parlamentet – Endrődi sugárzó arccal jön jelenteni, hogy a legújabb hírek szerint Tökölön megkezdődtek a magas-szintű katonai tárgyalások a szovjet csapatok teljes kivonásáról, állítólag mindenbe beleegyeznek az oroszok, csak a lerombolt emlékművek helyreállításához ragaszkodnak és ahhoz, hogy „teljes katonai díszben” vonulhassanak ki, mint nemrégén Ausztriából. Megörülünk a híreknek, annyira, hogy fel is tesszük vastagbetűs címben a lap másnapi első oldalára: „Megállt a szovjet áradat – a parlament közlése szerint több szovjet katona nem jön be az országba.” (Nem is jött – volt már épp elég.)

Ilyenféle hírekkel nyugtatgatjuk magunkat, nem akarjuk belátni a helyzet „logikáját”. Mindenki túlzottan optimista; belpolitikailag talán lenne is okunk rá. Hétfőn a budapesti üzemek túlnyomó része fölveszi a munkát. Már napok óta megszűntek az önbíráskodások, az utcákon a Nemzetőrség osztagai cirkálnak, és sötétedés után mindenkit igazoltatnak. Mi Endrődivel éjjel kettő körül indulunk haza a nyomdából – kétszer is fel kell mutatnunk igazolványunkat. Arról beszélgetünk útközben, ha a helyzet valóban konszolidálódik, át kell alakítani az „Egyetemi Ifjúságot” megint hetilappá, legyen olyan kicsi, mint a lengyel „Po prostu” – érdekes, színes, de kritikai hangú értelmiségi lap.

Negyedikén hajnalban döng az egész világ. Anyám kiugrik az ágyából: „Fiam, megint lőnek”. „Hadd lőjjenek” mondom és a másik oldalra fordulok, bár a lövöldözés nem a megszokott erősségű – „ágyúznak!” mondja anyám és bekapcsolja a rádiót. Fél öt-öt körül járhat – a rádióban Nagy Imre bejelenti az újabb szovjet támadást: „A kormány a helyén van”.

Rohanok be a bölcsészkarra, ahol még mindenki alszik, pedig hát ágyúznak. Hűvös szél fúj, az ágyúzás erősödik. Az újságíró tanszéken hevenyészett fekhelyek – fölzavarom Pozsárt, Gruber Lacit és a többieket. Első reakciónk hajszállra olyan, mint az enyém: egyszerűen nem akarják elhinni az egészet. Az egyetemi fegyvereket az alagsorban tárolták, lemegyek, néhányan már ott vannak, pucolják a fegyvereket. Nekiállok én is egy géppisztolyt

tisztítani, amikor: „Ra-ta-ta-tat!” eldördül egy sorozat. Mindenki hasra vágódik, de két percen belül kiderül, hogy ezek még nem az oroszok, csak az egyik kollegánk kezében sült el véletlenül a fegyver és senkiben nem esett kár. Teherautón berobogunk a nyomdába, visszük az „Egyetemi Ifjúság” utolsó forradalmi számát, azzal, hogy megsemmisítjük – a szovjet áradat nem állt meg, csak irányt változtatott. (A példányokból aztán mégis megmaradt, sőt külföldre is kijutott néhány; vagy ötvenet a fiúk elvittek magukkal emléke a bölcsészkarról).

Nem tudjuk, mitévők legyünk. Valakinek az az ötlete támad, hogy általános népfelkelésre felhívó röplapot kellene nyomtatni. Előbb a biztonság kedvéért fölhívjuk Kopácsit, Budapest rendőr-főkapitányát, hogy helyesli-e a tervet: hatalmazzák fel a katonákat, hogy az egyes laktanyákban fegyvereket oszthassanak civileknek. Kopácsit kapcsolják, de ő óvatosságra int: a helyzet zavaros, egy ilyen általános felkelésnek nincsen értelme. Azért hívjam őt vissza estefelé. (Heltai György szerint, akivel beszéltem, az nem lehetett Kopácsi, mert őt már kora reggel letartóztatták.) Bemegyek az Alkotmány utcába, a Honvéd nyomdába (röplapokért?), majd haza. Délután egy barátommal bemegyek újra a bölcsészkarra, azzal, hogy ha az oroszok megtámadják az épületet, védeni fogjuk. De mire odaérek, kiürítették – állítólag a Gellérthegyről kitűnően be lehetett volna löni és a katonai parancsnok nem tartotta védhető pontnak. A tornateremben kiosztották a fegyvereket, s ki-ki ment, amerre látott.

Bár messziről még mindig tüzelnek, úgy tűnik, a forradalom sorsa eldőlt. Tehetetlenek vagyunk a szovjet túlerővel szemben, ENSZ-csapatok sem érkeznek; az ország berendezkedik egy másfajta ellenállásra. De ami történt, nem lehet meg-nem-törtéنتé tenni; 1956 után más lesz a magyar történelem. Ezt a két hetet nem lehet, nem is fogjuk soha elfelejteni.